

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ:
Збірник наукових праць
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том II

Психологічна герменевтика

Випуск 14

Київ – 2023

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. II: Психологічна герменевтика. 2023.
Випуск 14. 78 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелєва**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Карамушка Л.М., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Смульсон М.Л., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Кокун О.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Максимова Н.Ю., доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 11 від 26.09.2023 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011.

Зміст

Чепелева Н.В. Роль читання в розвитку життєвої компетентності особистості.....	4
Рудницька С.Ю. Міфологічні механізми інтерпретації досвіду в контексті розвитку життєвої компетентності особистості	13
Зарецька О. О. Смысловий вимір розвитку життєвої компетентності дорослої особистості в реаліях кризового сьогодення.....	24
Зазимко О. В. Мотиваційні чинники розвитку життєвої компетентності волонтерів в умовах війни	37
Шиловська О.М. Забезпечення психологічного здоров'я дитини як можлива передумова особистісного розвитку молодшого школяра в умовах війни	49
Гуцол К.В. Наративні координати розвитку життєвої компетентності особистості.....	60

РОЛЬ ЧИТАННЯ В РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Чепелєва Н.В. Роль читання в розвитку життєвої компетентності особистості.

Анотація. Мета статті: схарактеризувати звернення до текстів культури, насамперед засобами читацької діяльності, як один з провідних чинників розвитку життєвої компетентності особистості.

Життєва компетентність тлумачиться в контексті психолого-герменевтичного підходу як здатність особистості розв'язувати різноманітні завдання, що постають перед людиною в складних життєвих ситуаціях, шляхом звернення до особистого та соціокультурного досвіду. Провідним засобом збереження, організації та упорядкування досвіду є наратив. Сприймання та засвоєння соціокультурних наративів здійснюється засобами читацької діяльності.

Показано проблеми сучасного стану розвитку читання у соціумі, зокрема зниження престижу читацької діяльності, погіршення якості книжкового середовища, зміна основних складових моделі читання – його обсягу, тривалості, статусу, репертуару.

Обґрунтовано переваги читання в розвиткові інтелектуальної, емоційної та комунікативної сфер особистості. Висвітлено шляхи підвищення якості читацької діяльності: розвиток культури читання та читацької компетентності особистості.

Схарактеризовано основні складові культури читання: усвідомлений вибір книг для читання; володіння основними прийомами читання; аналіз та оцінка прочитаного, а також читацька компетентність людини.

Сформульовано пропозиції щодо створення загальнодержавної програми залучення дітей та дорослих до читання, яка має включати заходи, спрямовані на розвиток основних когнітивних операцій читання та формування читацької компетентності особистості, задіяння можливостей школи, сім'ї, бібліотек, засобів масової інформації тощо.

Ключові слова: життєва компетентність особистості, читання, культура читання, читацька компетентність.

Chepeleva N.V. The role of reading in the development of a person life competence.

Abstract. *The purpose of the article: to characterize the appeal to cultural texts, primarily by means of reading activity, as one of the leading factors in the person's life competence development.*

Life competence is interpreted in the context of the psychological and hermeneutic approach as the ability of an individual to solve various tasks that arise before a person in difficult life situations by referring to personal and sociocultural experience. Narrative is the leading means of preserving, organizing and ordering experience. Perception and assimilation of sociocultural narratives is carried out by means of reading activity.

The problems of the reading development current state in society are shown, in particular, the decline in the reading activity prestige, the deterioration of the book environment quality, the change in the main components of the reading model – its volume, duration, status, repertoire.

The advantages of reading in the development of the personality the intellectual, emotional and communicative spheres are substantiated. The ways of improving the quality of reading activity are highlighted: the development of reading culture and reading competence.

The main components of reading culture are characterized: conscious choice of books for reading; mastery of basic reading techniques; analysis and assessment of reading, as well as human reading competence.

Proposals have been formulated for the creation of a nationwide program of engaging children and adults in reading, which should include measures aimed at developing the basic cognitive reading operations and forming the reading competence of an individual, using the opportunities of the school, family, libraries, mass media, etc.

Key words: *personal life competence, reading, reading culture, reading competence.*

Життєва компетентність тлумачиться нами як здатність особистості до розв'язання різноманітних завдань, які постають перед людиною упродовж її життя, змушуючи почасти переглядати свої наміри, цілі, потреби, уподобання з метою успішного виходу із нової непередбачуваної ситуації, що потребує швидкого прийняття нестандартних рішень. Особливо це стосується ситуацій невизначеності, які не мають однозначного вирішення і вимагають задіяння усіх наявних ресурсів особистості. Одним із таких ресурсів є досвід людини, який може підказати наявні в минулому шляхи дії в конкретній складній життєвій ситуації.

Згідно нашої концепції [1] особистісний досвід людини об'єктивується в текстовій формі, як правило, у вигляді наративу. Саме наратив впорядковує та організовує життєвий досвід людини, надаючи їй до того ж досить доступний шлях до масиву оповідальних текстів, які зберігаються в довгостроковій пам'яті особистості. Крім того, великий ресурс для віднайдення шляхів вирішення складної ситуації належить культурі. Саме тексти культури є невичерпним джерелом орієнтації в навколишньому, розумінні як соціокультурної, так й власної психічної реальності.

Таким чином, можемо припустити, що звернення до наративів, як особистісних, так й соціокультурних, є досить могутнім ресурсом орієнтації людини у життєвих ситуаціях, особливо непередбачуваних, складних, таких, що не мають однозначного вирішення.

Отже, провідну роль у засвоєнні способів осмислення особистого досвіду відіграє культура, виступаючи в якості концентрованого, організованого досвіду людства, основи розуміння та осмислення навколишньої дійсності. Акумуляція, організація та впорядкування смислів, яке здійснює культура, є важливою умовою розвитку як особистості, так і культури. Результати такого упорядкування, інтерпретації відображені у текстах культури, насамперед оповідальних (нاراتивах). До таких текстів належать міфи, казки, оповідання, тобто тексти, до яких людина призвичаюється з дитинства.

Мета статті: схарактеризувати звернення до текстів культури, насамперед засобами читацької діяльності, як один з провідних чинників розвитку життєвої компетентності особистості.

Звідси постає запитання, як саме людина освоює тексти культури, її базові наративи, трансформуючи їх у власні повідомлення, які є основою особистого досвіду? Відповідь не викликає сумніву: провідним засобом засвоєння соціокультурних наративів є читання. Зупинимось на цьому питанні докладніше, особливо зважаючи на втрату популярності читання в сучасній культурі. При цьому ми ще не розуміємо усіх негативних наслідків даного процесу для подальшого соціокультурного розвитку, наприклад з огляду на «шок майбутнього», про який писав ще Тоффлер [2]. Особливо актуальною, на наш погляд, є ця проблема в сучасних українських реаліях, адже ми повинні увесь негативний досвід, пов'язаний з війною не лише осмислити, але й закарбувати в пам'яті суспільства як основу для подальшого розвитку національної ідентичності українців.

Крім того, дослідники читання, особливо дитячого, відзначають зниження якості читання за рахунок погіршення книжкового середовища, що оточує дитину. Воно стало більш

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
одноманітним. Із сфери видавців випали важливі для розвитку особистості книги, що спонукають до осмисленого читання, домінує розважальна література. Мало випускається гарних науково-пізнавальних книг. Змінилася й модель читання, тобто майже усі його характеристики – статус, репертуар, обсяг тривалість. Зокрема в сфері дозвілля читання, яке раніше займало перше місце серед улюблених занять, значно поступається таким видам діяльності, як соціальні мережі, перегляд телевізійних передач, комп'ютерні ігри, слухання музики тощо. І, як наслідок, значно знизилася культура читання як дітей, так і дорослих. Можна взагалі зробити такий сумний висновок, що читання втратило свій престиж і перестало бути прийнятною у суспільстві культурною нормою. Однак ніхто не відміняв вирішальну роль читання для розвитку особистості – як інтелектуального, так й емоційного, мотиваційного мовленнєвого, комунікативного тощо.

Зазначимо інші переваги читання:

- Дослідження, опубліковане в журналі *Social Science & Medicine*, виявило, що читання книг може знизити смертність на 20%. За словами дослідників, «будь-який рівень читання книг дає значно більшу перевагу для виживання», особливо для дорослих віком від 65 років, які «переорієнтовують дозвілля» з перегляду телевізора на читання книг [5].
- Читання заохочує співпереживання, допомагаючи нам стати більш співчутливими, чуйними людьми, навчитися розуміти думки і почуття інших людей. В дослідженні, опублікованому в “*Science*”, показано, що читання текстів художньої літератури сприяє тому, що читачі краще розуміють, що думають і відчують інші люди, а також підвищується їх здатність до співпереживання [6].
- Читання допомагає зменшити когнітивний спад у похилому віці, оскільки є одним із способів збереження гостроти розуму. Люди похилого віку, які читають частіше, загалом мають більший словниковий запас, ніж молоді дорослі через весь досвід читання, який вони мали, що допомагає отримати «кристалізовані знання» або те, про що люди читали, а потім використати ці знання в своєму повсякденному житті.
- Читання зменшує стрес, оскільки зосередженість на книзі може спонукати людину перейти в медитативний стан. Зокрема, дослідження виявили, що 30 хвилин читання мають таку ж здатність зменшувати стрес, як 30 хвилин йоги [7].
- Читання покращує навички спілкування, розширюючи словниковий запас та вміння грамотно формулювати власні думки.

І, нарешті, читання й досі залишається одним із провідних каналів самостійного набуття знань, важливим чинником інтелектуального розвитку особистості, центральною ланкою

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика самоосвітньої діяльності. Але такий розвиток буде ефективним лише за умови сформованості високої культури читання, яка включає в себе належну організацію роботи з книгою, вміння здійснювати смисловий аналіз тексту, тобто правильно розуміти його, здатність використовувати прочитане у практичній діяльності. Питання ускладнюється тим, що культура читання сучасних дітей перебуває на вкрай низькому рівні, що стає на заваді їх інтелектуальному розвитку.

Зупинимося коротко на основних складових культури читання [3].

Перша складова – це усвідомлений осмислений вибір книг для читання. Він базується на мотивах та цілях читання. До мотивів читання належать, насамперед, пізнавальні та комунікативні мотиви. Крім того, можна виділити мотиви престижу та отримання задоволення від книги. На жаль, у сучасних дітей дослідники відмічають зміну мотивів, і, як наслідок, й цілей читання. Читання все більше стало розділятися на ділове – для навчання, майбутньої кар'єри тощо і розважальне, таке, що дозволяє лише розслабитися, відійти від реальності, при цьому ніяк не сприяючи розвитку особистості. Зокрема, модель читання дітей усе більше нагадує модель читання дорослої людини. При цьому діти забувають про таку мету читання, як отримання радості, задоволення від спілкування з хорошою книгою. Взагалі, спілкуватися з книгою, тобто вести діалог з її автором за допомогою друкованого тексту, не лише діти, а й дорослі не вміють. Сучасні діти все частіше сприймають книгу як засіб отримання інформації, сприймаючи читання як роботу, а не як задоволення.

Друга складова культури читання – володіння основними розумовими операціями роботи з книгою та прийомами діалогічної взаємодії з текстом. До розумових операцій читання, насамперед, належать такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, узагальнення, а також специфічні саме для читання операції стиснення, семантичного зважування, структурування та переструктурування текстової інформації [4]. На жаль, як показує, досвід, не лише учні, а й студенти утруднюються з виконанням такої ключової для читання операції як переструктурування. Взагалі більшість з них не володіють основними когнітивними прийомами роботи з книгою. Крім того, переважна більшість дітей та й дорослих не лише не вміє вести діалог з твором, вони взагалі гадки не мають, що книга є прекрасним засобом спілкування. Несформованість прийомів діалогічної взаємодії з текстом стає на заваді виконання однієї із найважливіших функцій читання – розвитку особистості читача.

Третя складова культури читання – вміння оцінювати прочитане, висловлювати своє ставлення до нього. На жаль, і тут ми

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

можемо говорити про несформоване вміння висловлювати своє ставлення до прочитаного – найчастіше читачі обмежуються загальною і неконкретною оцінкою – сподобалося/не сподобалося, цікаво/нецікаво тощо. До цього, крім іншого, на наш погляд, призводить низька комунікативна культура наших дітей, чому великою мірою сприяє середня школа. Все більше розповсюдження тестів, інших видів так званого об'єктивного оцінюванні знань призводять до того, що діти втрачають змогу розвивати навички та вміння усного мовлення, вміння висловлювати свої думки та відстоювати їх.

На наш погляд, потребує широкого запровадження програма формування в учнів та студентів здатності до розвитку культури читання, як передумови становлення читацької компетентності особистості. Остання включає такі складові: когнітивну, операціональну та комунікативну компетентність [4].

Когнітивна компетентність – це ті характеристики інтелектуальної сфери читача, які забезпечують когнітивну складову читання. Вона включає у себе лінгвістичну компетентність, тобто знання мови, якою написаний текст, достатній лексичний запас та граматичні знання, тобто відомості про граматичні класи слів та їх синтаксичні зв'язки з урахуванням граматичних значень. Когнітивна компетентність передбачає також наявність у читача деякого попереднього знання, інформованості про ту предметну галузь, якій присвячений текст, що сприймається.

Друга складова читацької компетентності – комунікативна компетентність. Це ті якості читача, які дозволяють йому успішно здійснювати діалог з текстом. Сюди відносяться перш за все настановлення на діалог з автором твору, вміння вступити у взаємодію з ним (перш за все вміння ставити запитання авторові та до його тексту, а також знаходити у творі приховані запитання). Комунікативна компетентність включає у себе також уміння передбачати подальший розвиток тексту, висувати гіпотези, припущення, оцінювати текст.

Остання складова читацької компетентності – операціональна компетентність. Вона включає у себе передусім техніку читання, наявність читацької навички та володіння основними операціями читання, які були охарактеризовані вище.

Однак тільки зазначених вище процедур недостатньо. Спрямування дітей та дорослих до читання потребує серйозних зусиль з боку держави та соціуму. Зупинимось на деяких пропозиціях.

З метою заохочення дітей до читання та підвищення його культури насамперед слід створити загальнодержавну культуру програму просування, підтримки, пропаганди читання. Для її

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика розробки та координування зусиль усіх задіяних у цій програмі організацій створити Центр дитячого читання. Основними завданнями такої програми можуть бути:

- Підвищення статусу читання у суспільстві і, зокрема, людини, що читає, за допомогою ЗМІ, створення спеціальних програм для дітей. Активне використання з цією метою можливостей Інтернету.

- Робота, спрямована на формування культури вибору книг для читання. З цією метою слід за допомогою спеціальних виставок, телевізійних та радіо передач, дитячих журналів, спеціальної довідкової літератури для батьків та вчителів, бібліотек, книжних фестивалів, свят; знайомити читача з величезним різноманіттям книг та допомогти зробити вибір, що відповідає віковим, індивідуальним особливостям дитини, її інтересам, сприяючи при цьому розвитку її як особистості. Тобто вибором книг для дитячого читання слід керувати, він не має бути стихійним.

- Сприяння створенню при бібліотеках, школах груп читачів з метою вільного обговорення прочитаного, висловлювання та відстоювання власних думок, а також для того, щоб почути думки та враження інших читачів.

- Створення програм сімейного читання, оскільки без залучення батьків досить важко заохотити дітей до читання.

- Розробка нових програм навчання дітей читання.

Така робота буде ефективною за умови, що ми зробимо саме читача центром організації читання. Читання – це творчий процес, в якому людина співвідносить свій особистий досвід, свої індивідуальні особливості, інтереси, цінності зі змістом книги. Саме у цьому випадку книга стає частиною внутрішнього світу читача, сприяючи збагаченню його досвіду, а отже й розвитку особистості, формуванню її життєвої компетентності.

Висновки:

Життєва компетентність – це здатність особистості до продуктивного розв'язання життєвих задач, які постають перед людиною упродовж її життя. Вона потребує інтерпретації, аналізу та осмислення ситуацій, в яких опиняється людина. Насамперед мова йде про критичні, травмивні та непередбачувані ситуації.

Одним із провідних ресурсів розвитку життєвої компетентності людини є її особистісний досвід, який може підказати наявні в минулому шляхи дії в конкретній складній життєвій ситуації.

Читання є не лише чинником розвитку життєвої компетентності особистості, а й провідним засобом розвитку її інтелектуальних, емоційних, комунікативних здатностей.

Важливою передумовою розвитку читацької діяльності є задіяння спеціальних програм, спрямованих на розвиток основних когнітивних операцій читання та формування читацької компетентності особистості.

Література

1. Проблемы психологической герменевтики / под ред. Чепелевой Н.В. Киев : НПУ имени М.П. Драгоманова, 2009. 382 с.
2. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : ООО «Издательство АСТ». 2004. 557 с.
3. Чепелева Н.В. Культура читання. Київ : Знання. 1980. 48 с.
4. Чепелева Н.В. Текст і читач: посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 124 с.
5. Bavishi A, Slade MD, Levy BR. A chapter a day: Association of book reading with longevity. *Soc Sci Med*. 2016. №164. p.44–48. doi: 10.1016/j.socscimed.2016.07.014. Epub 2016 Jul 18. PMID: 27471129; PMCID: PMC5105607. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5105607/>
6. Kidd D.K., Castano T. Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science*. 2013. 3. Vol 342, Issue 6156. p. 377–380. DOI: 10.1126/science.1239918. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918?cookieSet=1>
7. Rizzolo D., Pinto Zipp G., Simpkins S., Stiskal D. Stress Management Strategies For Students: The Immediate Effects Of Yoga, Humor, and Reading On Stress. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)* 2009. № 6(8), p. 79–88. DOI:10.19030/tlc.v6i8.1117 https://www.researchgate.net/publication/229431397_Stress_Management_Strategies_For_Students_The_Immediate_Effects_Of_Yoga_Humor_And_Reading_On_Stress.

References

1. Chepeleva, N.V. (Ed.) (2009). Problemyi psihologicheskoy germenevtiki [Problems of psychological hermeneutics]. Kyiv: M. Dragomanov National Pedagogical University Publ. [in Russian].
2. Toffler, E. (2004) Shok budushchego [Future shock]. Moscow : LLC Publishing House АСТ. 2004. [in Russian].
3. Chepeleva, N. V. (1980). Kultura chytannya. [Reading culture]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
4. Chepeleva, N. V. (2015). Tekst i chytach: posibnyk [Text and reader: a guide]. Zhytomyr: Ivan Franko State University Publishing House. [in Ukrainian].

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

5. Bavishi, A., Slade, M.D., & Levy, B.R. (2016). A chapter a day: Association of book reading with longevity. *Soc Sci Med.* Sep; 164, 44–48. Doi: 10.1016/j.socscimed.2016.07.014. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5105607/>

6. Kidd, D.K., & Castano, T. (2013) Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science.* 3, Vol 342, Issue 6156, 377–380. DOI: 10.1126/science.1239918 Retrieved from: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918?cookieSet=1>

7. Rizzolo D., Pinto Zipp G., Simpkins S., & Stiskal D. (2009). Stress Management Strategies For Students: The Immediate Effects Of Yoga, Humor, and Reading On Stress *Journal of College Teaching & Learning (TLC)* January 2009, 6(8), 79–88. DOI: [10.19030/tlc.v6i8.1117](https://doi.org/10.19030/tlc.v6i8.1117). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/229431397_Stress_Management_Strategies_For_Students_The_Immediate_Effects_Of_Yoga_Humor_And_Reading_On_Stress

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II., Issue 14, 2023. ISSN 2072-4772

УДК 159.923.2:81'23

Рудницька С.Ю.

МІФОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Рудницька С.Ю. Міфологічні механізми інтерпретації досвіду в контексті розвитку життєвої компетентності особистості.

Анотація. У статті схарактеризовано сутність міфологічного механізму інтерпретації досвіду в процесі розвитку життєвої компетентності як емерджентної здатності особистості, що визначає ефективність її соціальної взаємодії в мінливих реаліях сьогодення за рахунок продуктивності постановки та розв'язання нею власних життєвих завдань.

Визначено, що самостійна постановка власної життєвої задачі особистістю становить складну багаторівневу результуючу дію різноспрямованих векторів, орієнтованих на різні способи смислотворення. Показано, що сформована життєва компетентність особистості характеризується її переходом від розвитку «за допомогою» інтерпсихічних факторів до самодетермінації, управління власним розвитком, спрямованістю на розв'язання соціальних та особистісних задач, досягнення життєвих цілей, опанування смислів.

В основі авторської концепції лежить теза про те, що в процесі розвитку життєвої компетентності умовою генерації нових смислів виступають як узагальнення емпіричного індивідуального досвіду особистості, так і засвоєні ззовні «готові» соціокультурні концепти, що мають міфологічну природу. Показано, що місце міфу в процесі формування життєвої компетентності визначається його основними психологічними функціями. Представлено інтерпретацію механізму міфологічного смислотворення, згідно якої смисл розглядається як імовірнісний конструкт особистісного міфу. Визначається, що міфологічні ресурси розвитку життєвої компетентності особистості базуються на здатності людини пізнавати світ за допомогою символічних форм.

Ключові слова: особистість, досвід, розвиток, інтерпретація, життєва компетентність, особистісний проєкт, міф, міфологічні механізми.

Rudnytska, S.Yu. Mythological mechanisms of experience's interpretation in the context of development of life competence of personality.

Abstract. *The article characterizes the essence of mythological mechanism of experience's interpretation in the process of development of life competence as an emergent ability of personality, which determines the effectiveness of his social interaction in the changing realities of the present due to productivity of creating and solving of his own life tasks.*

It was determined that independent setting by personality of one's own life task is a complex multi-level resultant of the action of multidirectional vectors oriented to different types of meaning creation. The author shows that the formed life competence of personality is characterized by its transition from development "with the help" of intersychic factors to self-determination, managing one's own development, focusing on solving social and personal problems, achieving life goals, mastering meanings.

The basis of the author's concept is the thesis that in the process of development of life competence, both the generalization of empirical individual experience of personality and the learned from outside "ready-made" sociocultural concepts of a mythological nature are conditions for generation of new meanings. The article demonstrates that the place of a myth in the process of formation of life competence is determined by its main psychological functions. Interpretation of mechanism of mythological meaning creation is discussed; according to such interpretation the meaning is considered as a probabilistic construct of personal myth. It was determined that mythological resources for the development of life competence of personality are based on the person's ability to cognize the world with the help of symbolic forms.

Keywords: *personality, experience, development, interpretation, life competence, personal project, myth, mythological mechanisms.*

Постановка проблеми. У межах постнекласичної методології проблема особистості, як ключова проблема психологічної науки, набуває нової оптики бачення і постає як проблема життєздійснення особистості, розвитку її життєвої компетентності за умов невизначеності та кризи в сучасному суспільстві. Проблема розвитку життєвої компетентності знаходиться в епіцентрі прогресивної наукової думки, визначає принципово нові орієнтири і життєві результати не тільки освітньої діяльності, але й відкриває широкі перспективи розуміння людського потенціалу як основи відтворення соціокультурного капіталу нації.

У руслі психолого-герменевтичного підходу життєва компетентність розглядається як емерджентна здатність особистості,

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика що визначає ефективність її соціальної взаємодії в мінливих реаліях сьогодення за рахунок продуктивності постановки та розв'язання нею основних життєвих завдань. Зазначена компетентність відрізняється внутрішньою спрямованістю, переходом від особистості, що розвивається «за допомогою» інтерпсихічних факторів до особистості, що самодетермінується, керує власним розвитком, спрямована на розв'язання соціальних та особистісних задач, опанування смислів, досягнення власних цілей.

У контексті зазначеного підходу дослідження різних дискурсивних практик особистості актуалізують проблему змісту та результативності її життєздійснень, сформованості та розвитку певних умінь, навичок, властивостей, здібностей, особистісних характеристик, що визначають її здатність до вибудовування, організації, упорядкування, осмислення, інтерпретації та реінтерпретації життєвого й особистісного досвіду в процесі розв'язання нею нагальних життєвих задач.

Самостійна постановка власної життєвої задачі особистістю становить складну багаторівневу результуючу дію різноспрямованих векторів, орієнтованих на різні способи смислотворення. У зв'язку з цим важливе значення набуває концепція Н.В. Чепелевої, згідно якої до ключових механізмів розуміння та інтерпретації особистісного досвіду можна віднести семіотичний, комунікативний і міфологічний, які, виконуючи смислотворчі функції в житті особистості, значною мірою визначають її розуміння навколишнього світу і свого місця в ньому [6]. Очевидно, що кожний з них відіграє важливу роль у процесі становлення та розвитку життєвої компетентності особистості.

Проте проблеми міфологічної складової механізмів розуміння особистісного досвіду, зокрема його інтерпретації та реінтерпретації в процесі постановки та розв'язання особистістю власних життєвих задач, дотепер перебувають на периферії психологічних досліджень, що становить перешкоду для розробки ефективних психологічних практик та технологій особистісного розвитку в міфологічних координатах, що слугуватимуть конститутивними дороговказами смислової орієнтації людини в сучасному мінливому світі [3; 4; 12–16].

Мета статті: схарактеризувати сутність міфологічного механізму інтерпретації досвіду в процесі розвитку життєвої компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток життєвої компетентності особистості становить самостійну цілеспрямовану діяльність, яка має всі ознаки інтелектуальної, і постає безперервним процесом, що забезпечує в неї перманентний саморозвиток. У руслі психолого-герменевтичного підходу розвиток

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика зазначеної компетентності розглядається як сукупність соціально-психологічних практик конструювання і відтворення особистістю власних ідентичностей, які базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації (М.Л. Смульсон [8], Н.В. Чепелева [7; 9;10]).

Під самостійною постановкою особистістю власної життєвої задачі ми, насамперед, розуміємо подолання людиною «самої себе як фактичної даності»; спрямованість у простір можливого; дії в «зазорах триваючого досвіду» (В.П. Зінченко, М.К. Мамардашвілі), у точках розривів детермінованості буття особистості. Тільки за умов особистісної відкритості, виходу за межі повсякденного досвіду людина може самостійно ініціювати постановку життєвих задач, у процесі розв'язання яких особистість може набути принципово новий досвід. На наш погляд, тут також доречно використовувати поняття «самотрансценденція» (В. Франкл) як інтенціональність, що властива буттю людини.

У процесі постановки життєвої задачі особистість породжує ідеальний проєкт, який, разом з його можливими стратегіями реалізації, формує базисне ядро особистої субкультури і смислотворення. Саме зміст такого проєкту людина і закладає в основу власної культури [7; 9; 10]. Цей процес доречно характеризувати як інтеграцію подієвого проєкту, проєкту трансформації особистісних характеристик та екзистенціального проєкту. Так, у процесі постановки життєвої задачі подієвий проєкт особистості є базисним: аналіз власних дій і вчинків дозволяє людині планувати можливі варіанти майбутніх особистісних змін і визначати для себе значущі ціннісно-сміслові життєві орієнтири. У процесі постановки та розв'язання задач «на трансформацію особистісних характеристик» людина спирається на власний життєвий досвід, власні потреби, бажання та наміри, соціальні очікування і соціальні «схвалення» тощо. Подієвий проєкт і проєкт зміни особистісних характеристик продукуються більшістю людей у процесі розвитку в них життєвої компетентності. Основними механізмами їхнього формування постають особистісна рефлексія, інтелектуальна ініціація, стратегічність та децентрація (М.Л. Смульсон [8]).

Основа постановки і розв'язання задач екзистенціального типу становить екзистенціальна рефлексія, що дозволяє людині визначати, обирати та привласнювати життєві смисли. Формування життєвої компетентності на цьому рівні відбувається в три етапи:

- ревізія й аналіз існуючих у соціокультурному просторі смислів і цінностей;
- перетворення певних соціокультурних смислів на особистісні (індивідуально-значущі) смисли;

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

- прийняття відповідальності за реалізацію цих опорних смислів і смислових конструктів у власному житті.

Застосовуючи стосовно себе певні соціокультурні концепти людина прагне «розчутити» смисли власного життєздійснення. Отже, тексти про себе, що розгортаються на основі наративізованих та символізованих подій, відбивають власні зусилля особистості в процесі розвитку її життєвої компетентності [1; 2; 5–7; 9; 10].

Екзистенціальний життєвий проєкт як певний план пошуку, привласнення та реалізації життєвих смислів має факультативний характер для особистості. Серед необхідних факторів його генерування можна виділити життєвий досвід, особистісну зрілість (самостійність, особистісну відповідальність, толерантність до невизначеності, самодетермінацію, прагнення до розвитку тощо), голод за «смислотворенням», відкритість смисловим трансформаціям, творчі ресурси особистості тощо. Екзистенціальний проєкт починає впливати на всі інші проєкти, трансформувати, ієрархізувати, «одухотворювати» їх, перетворюючись на ядро цілісного життєвого проєкту особистості.

Отже, особистість є можливістю самої себе, вона не вичерпується ніякими варіантами самоздійснень. У цьому контексті інтерес становить теза про кінцеву причинність, на перший погляд, парадоксальне уявлення про вплив майбутнього на сьогоднішнє, що сформувалася в межах інформаційно-синергетичного підходу. Дійсно, людина постійно зустрічається з прообразом майбутнього в можливостях, які доступні їй у актуальному стані. Простір можливостей включає всю сукупність ресурсів, що несуперечливо утворюють єдине ціле, не виключаючи можливостей один одного. Можливість виявляє принципово більший вплив на вчинки та стан людини, ніж актуальна реальність. Незважаючи на те, що в моделюванні «можливого» беруть участь усі психічні пізнавальні процеси, особливу роль тут займає уява, образи якої відкривають перед індивідом «можливі світи», що певною мірою «відкидають реальність».

Згідно поглядів Ю.М. Швалба, тут необхідно враховувати, що образ уяви не є просто «картинка», він динамічний, мінливий і текучий, він формується, трансформується та розпадається. «Не випадково справжній Витвір має Задум, але не має Кінця – він або існує шляхом постійного становлення, або вмирає» [11, 86].

Отже, розвиток життєвої компетентності особистості розглядається нами як сукупність соціально-психологічних практик конструювання і відтворення особистістю власних ідентичностей, що базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації. У межах наративного підходу, ми розглядаємо проєкт як сюжет можливої історії, у

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика побудові якого важливу роль відіграють базові сюжети («мандрівні сюжети», «вічні типи», лейтмотиви, «вічні образи» та ін.) світової літератури, що мають міфологічне коріння.

Безперечно важливу роль у процесі конструювання та трансляції особистісного досвіду в процесі відіграє міфологічний механізм. У позначених парадигмальних координатах міф трактується як найбільш прадавня і стійка форма відтворення соціокультурного досвіду та як механізм регуляції людської поведінки, що є актуальними для будь-якого типу культури. В основі міфологічної форми організації індивідуального і групового досвіду лежить безпосередній, «чуттєво-рефлексивний» (В.В. Балановський), споглядальний та продуктивний (Ю.М. Швалб) спосіб світоосягнення. Специфіка міфу як механізму регуляції поведінки людини, насамперед, полягає в нерозривності парадигмальності (зразковості) поведінки й обґрунтування смислу цієї поведінки (дій, вчинків), який завжди виходить за рамки індивідуального і навіть соціального досвіду (вища осмисленість) [3; 4; 12-16].

У процесі свого становлення і розвитку міф зазнає низки трансформацій, зумовлених тим, що в момент «вгасання» міфологічного переживання в культурному просторі семантичні полюси «Свого» й «Іншого» відчужуються і фіксуються в певних знакових формах, поступово перетворюючись у «семіотично марковану» структурну конфігурацію з яскраво вираженим семантичним ядром і динамічною периферією. Еволюціонування міфологічних феноменів відбувається за рахунок трансформацій їхніх рухливих периферичних складових, що детермінує очевидну неоднорідність міфологічного матеріалу, і мутацій, зумовлених «опрощенням» («вимиванням» цілісності, «захопленням Цілого однією з його частин»), «відпадинням» ритуалу від міфу, «перетворенням» у набір правил (стереотипів), які мають імперативну форму, що визначає принципову невідрефлексованість сучасних міфів.

Місце міфу в процесі формування та розвитку життєвої компетентності особистості визначається його основними психологічними функціями, що дозволяють особистості в суб'єктивному просторі її життя створювати й утримувати цілісність картини світу, задавати ідеали і зразки поведінки, «переривати» причинно-наслідкову зумовленість життєвих подій, «знімати» проблему мотивації й пошуку смислу.

Безумовно, усі функції міфу мають соціальний характер, задають або коригують більшість форм індивідуальної активності особистості в межах соціальної реальності; кожне міфологічне явище має підстави в соціумі, і кожне соціальне явище має

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика міфологічну «проекцію». Ключову функцію міфу в процесі становлення життєвої компетентності особистості становить смислотворча, що реалізується через світоглядний, когнітивний, комунікативний, регулятивний, афективний і розвиваючий функціональні комплекси [3; 4; 11].

Узагальнення сучасних концепцій розуміння зазначеної проблеми уможливають розуміння смислу як імовірного конструкту особистісного міфу. З нашої точки зору, таке розуміння міфологічного смислотворення «зглажує» опозиційні суперечності в категоріальному відношенні «актуальне буття-в-світі» – міф, взаємозумовленість яких набуває важливе значення в процесі життєздійснень особистості.

У цьому контексті, постановка життєвої задачі первісно «запускається» спрямованістю мрії як прообразу мети (на минуле й/або майбутнє) в інтенціональних особистісних переживаннях. Спрямованість мрії на минуле зумовлено гносеологічною «перевагою» міфу, що полягає в цілісності картини світу, яку він породжує; спрямованість на майбутнє – актуалізує його кенотипічну складову. Самоцінність міфу виступає важливим фактором становлення життєвої компетентності особистості, у свою чергу, забезпечуючи самоцінність її життєвого проекту. У процесі розвитку зазначеної компетентності міф завдяки первинній символізації життєвого простору (що розширюється) стає основою створення нового смислового універсуму особистості.

Висновки. У процесі розвитку життєвої компетентності особистості умовою генерації нових смислів виступають як узагальнення емпіричного індивідуального досвіду особистості, так і засвоєні ззовні «готові» соціокультурні концепти, що мають міфологічну природу. Важливими ресурсами міфу як об'ємного контексту для «актуального буття-в-світі» є фіксація на широкій перспективі, що призводить до осмислення сфери можливостей особистості, її життєвого обр'їю. Отже, міф як «смыслоносная реальність» відіграє значну роль у процесі становлення життєвої компетентності особистості, а міфологічний механізм інтерпретації особистого досвіду, у свою чергу, базується на здатності людини пізнавати світ за допомогою символічних форм.

Перспективи подальшого дослідження проблеми ми пов'язуємо з розробкою соціально-психологічних практик і технологій розвитку життєвої компетентності особистості в міфологічних координатах, оволодіння якими може стати важливим життєтворчим ресурсом у процесі становлення зрілої особистості за кризових суспільних умов під час війни та післявоєнного відновлення України.

Література

1. Гуцол К. В. Діагностика сформованості рівнів нарративної компетентності особистості. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 листопада 2019 р.). Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 77–81.
2. Гуцол К. В. Теоретико-методологічні основи дослідження нарративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика. 2017. Вип. 10. С. 167–185.
3. Гуцол С. Ю. «Сюжет переходу» как мифологическая форма воплощения личностного проекта студенческой молодежи. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II: Психологічна герменевтика. 2014. Вип. 8. С. 73–82.
4. Гуцол С. Ю. Феномен моды в зеркале семиотического похода. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. 2008. № 3 (24). С. 125–130.
5. Нарративні психотехнології / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцол ; за заг. ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Главник, 2007. 144 с. (Сер. «Психологічний інструментарій»).
6. Проблемы психологической герменевтики / Под ред. Н. В. Чепелевой. Киев : Изд-во Национального педагогического университета им. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.
7. Рудницька С.Ю., Гуцол К.В. Нарративна компетентність як визначальна складова комунікативної компетентності особистості. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства*. Збірник матеріалів XI Міжнародної науковопрактичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. С. 10–16. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/11_conf_zbirn_psycho.pdf#page=11
8. Смульсон М. Л. Місце самопроекування у проектній парадигмі *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II. Психологічна герменевтика. 2014. Вип. 8. С. 16–29.
9. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К.В. Діагностичний інструментарій визначення нарративної компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту*. Т. 5. № 1 (29). 2021. URL:

https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546

10. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Теоретико-методичні основи та структурно-змістові складові програми тренінгу наративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.2. Психологічна герменевтика.* 2020. Вип. 12. С. 113–131.

11. Швалб Ю. М. Психологические модели целеполагания. Киев : СТИЛОС, 1997. 236 с.

12. Buchler I. R., Selby H. A. The formal study of myth. Texas : Center for intercultural studies in folklore and oral history. Monogram Series, 1968. № 1. 474 p.

13. Campbell J., Collins T. Mythic Reflections. Thoughts on myth, spirit, and our times. An interview with Joseph Campbell, by Tom Collins. *The New Story Winter.* 1985/86. P. 52. URL: <http://www.context.org/iclib/ic12/campbell/>

14. Lenzen D. Mythos, Metapher und Simulation. Zu den Aussichten systematischer Pädagogik in der Postmoderne. *Zeitschrift für Pädagogik.* 1987. № 33. Heft 1. S. 41–60.

15. Raglan L. Hero : A Study in Tradition, Myth and Drama. Mineola. NY : Dover Publications 2013. 336 p. (Ser. «Dover Books on Literature & Drama»).

16. Tarasti E. Myth and Music : A Semiotic Approach to the Aesthetics of Myth and Music, Especially that of Wagner, Sibelius and Stravinsky. Helsinki : Walter de Gruyter, 1979. 364 p.

References

1. Hutsol, K. V. (2019) Diagnostyka sformovanosti rivniv naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Diagnostics of the formation of levels of narrative competence of an individual]. In *Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorovia : materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (22 lystopada 2019 r.). – *Personal and situational determinants of health: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (November 22, 2019) (pp. 77–81). Vinnytsia : Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa. [in Ukrainian].

2. Hutsol, K. V. (2017) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Theoretical and methodological foundations of the research of the narrative competence of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuksa NAPN Ukrainy. T. II : Psykholohichna hermenevtyka.* – *Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H.*

S. Kostyuk *Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. II: Psychological hermeneutics. 10. 167–185. [in Ukrainian].*

3. Hutsol S. Yu. «Syuzhet perekhoda» kak mifologicheskaya forma voploshcheniya lichnostnogo proyekta studencheskoy molodezhi ["The plot of the transition" as a mythological form of the embodiment of the personal project of student youth]. *Aktualni problemy psikhologii : zb. nauk. pr. In-tu psikhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2014. T. II: Psikhologichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine. 2014. Volume II: Psychological hermeneutics. 8. 73–82. [in Russian].*

4. Hutsol, S. Yu. (2008) Fenomen mody v zerkale semioticheskogo podhoda [The fashion phenomenon in the mirror of the semiotic campaign]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofii. Psikhologii. Pedagogika : zb. nauk. pr. – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy. 3 (24). 125–130. [in Russian].*

5. Chepelieva N. V. , Smulson M. L., Shylovska O. M., & Hutsol S. Yu. (2007) Naratyvni psykhotekhnologii [Narrative psychotechnologies]. Kyiv : Hlavnuk. 144. (Ser. «Psikhologichnyi instrumentarii»). [in Ukrainian].

6. Chepeleva N. V. (Eds) (2009). Problemy psikhologicheskoy germenevtiki. [Problems of psychological hermeneutics]. Kyiv : Izd-vo Natsional'nogo pedagogicheskogo un-ta im. N. P. Dragomanova. 382. [in Ukrainian].

7. Rudnytska, S.Yu., & Hutsol, K.V. (2021) Naratyvna kompetentnist yak vyznachalna skladova komunikativnoi kompetentnosti osobystosti [Narrative competence as a determining component of a person's communicative competence]. In *Psikhologichni problemy osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. – Psychological problems of the individual at the current stage of the development of society. Zbirnyk materialiv XI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (7-8 kvitnia 2021 r., m. Nizhyn) / za red. M. V. Papuchi (pp. 10–16). Nizhyn : NDU imeni M. Hoholia. Retrieved from:*

http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/11_conf_zbirn_psycho.pdf#page=11 [in Ukrainian].

8. Smul'son, M. L. (2014) Mhstse samoprojektuvannya u proyektynu paradigmi [Location samoproektuvannya in proektnyi paradigmi]. *Aktual'ni problemi psikhologii: zb. nauk. prats' Hnstitutu psikhologii im. G. S. Kostyuka NAPN Ukraini. T. II. Psikhologichna hermenevtika. – Actual problems of psychology: Collection. of science*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. T.2. Psychological hermeneutics. 8, 16–29. [in Ukrainian].

9. Chepeleva, N. V., Rudnytska, S. Yu., & Hutsol K.V. (2021) Diahnostychnyi instrumentarii vyznachennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Diagnostic tools for determining the narrative competence of an individual]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu. – Intelligence development technologies. 5. № 1 (29).* Retrieved from: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546 [in Ukrainian].

10. Chepelieva, N. V., & Rudnytska, S. Yu., & Hutsol, K. V. (2020) Teoretyko-metodychni osnovy ta strukturno-zmistovi skladovi prohramy treninhu naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Theoretical and methodological foundations and structural and content components of the training program of the narrative competence of the individual] *Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. Prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T.2. Psykholohichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: Collection. of science works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. T.2. Psychological hermeneutics. 12. P. 113–131. [in Ukrainian].*

11. Shvalb, Yu. M. (1997) *Psikhologicheskiye modeli tselepolaganiya* Kyiv : STILOS. 236. [in Ukrainian].

12. Buchler, I. R., & Selby, H. A. (1986) *The formal study of myth.* Texas : Center for intercultural studies in folklore and oral history. Monogram Series. # 1. 474.

13. Campbell, J., & Collins, T. (1986) *Mythic Reflections. Thoughts on myth, spirit, and our times. An interview with Joseph Campbell, by Tom Collins. The New Story Winter. 1985/86. P. 52. Retrieved from: <http://www.context.org/iclib/ic12/campbell/>*

14. Lenzen, D. (1987) *Mythos, Metapher und Simulation. Zu den Aussichten systematischer Pädagogik in der Postmoderne. Zeitschrift für Pädagogik. 33, Heft 1, 41–60.*

15. Raglan, L. (2013) *Hero : A Study in Tradition, Myth and Drama.* Mineola, NY : Dover Publications 2013. 336. (Ser. «Dover Books on Literature & Drama»).

16. Tarasti, E. (1979) *Myth and Music : A Semiotic Approach to the Aesthetics of Myth and Music, Especially that of Wagner, Sibelius and Stravinsky.* Helsinki : Walter de Gruyter. 364.

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II., Issue 14, 2023. ISSN 2072-4772

Зарецька О. О.

СМИСЛОВИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОРΟΣЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В РЕАЛІЯХ КРИЗОВОГО СЬОГОДЕННЯ

Зарецька О. О. Смисловий вимір розвитку життєвої компетентності дорослої особистості в реаліях кризового сьогодення.

Анотація. У роботі на базі теоретичного аналізу і раніше проведених емпіричних досліджень розглядаються деякі типові сценарії і відповідні життєві компетентності дорослої особистості з точки зору їх смислового наповнення. Опанування нових значень і смислів є однією з найбільш важливих життєвих компетентностей людини, втрата якої може спричинити припинення розвитку. Смисловий діалог з оточенням, активне перебування у дискурсивній практиці означає постійне залучення нових смислів у власний дискурс і переосмислення на цій основі свого досвіду і свого автонаративу. Це важливі чинники адаптації людини до будь-якої кризи на життєвому шляху. В умовах сучасної загальної кризової ситуації самоусвідомлення дорослої людини вимагає зосередження на нових смислах, переходу на нові ціннісні орієнтири.

Потужним інструментом розбудови власного смислового простору, самовизначення і подальшого самоконструювання є дискурсивні практики, у які залучено особистість. Саме таким чином соціокультурне середовище впливає на смислове наповнення індивідуального дискурсу самопроєктування і на його подальшу перебудову.

Важливою життєвою компетентністю є постійне усвідомлене переосмислення свого досвіду, погляд на себе як на об'єкт рефлексії – тобто рефлексивна компетентність на тлі розвинених метакогнітивних вмінь, зокрема децентрації. Наявність цієї компетентності зробить можливою самореалізацію дорослої особистості і осягнення нею свого досі нереалізованого покликання. Важливим компонентом розвитку рефлексивної компетентності, звички і потреби заглядати в себе, в свої відчуття, усвідомлювати їх, текстуалізувати і наративізувати, є розвинена наративна компетентність. Розвиток цих життєвих компетентностей на основі відповідного наративного і дискурсивного виховання є необхідним для успішного саморозвитку особистості на будь-яких стадіях дорослості.

Ключові слова: *смысл, життєва компетентність, доросла особистість, особистісний розвиток, кризова ситуація, життєвий сценарій, самопроекування, самоконструювання.*

Zaretska O. O. The semantic dimension of the development of life competence of an adult personality in the realities of the present crisis.

Abstract. *In the paper, based on theoretical analysis and previously conducted empirical studies, some typical scenarios and relevant life competences of an adult are investigated from the point of view of their semantic content. Mastering new meanings and senses is one of the most important life competencies of a person, the loss of which can cause cessation of development. Meaningful dialogue with the environment, active participation in discursive practice means constant involvement of new senses in one's own discourse as well as rethinking one's experience and one's autonarrative on this basis. These are important factors in a person's adaptation to any crisis. In the conditions of the current general crisis situation, the self-awareness of an adult requires a focus on new senses, a transition to new value orientations.*

A powerful tool for building one's own semantic space, self-determination and further self-construction are discursive practices in which the individual is involved. It is in this way that the socio-cultural environment affects the meaningful content of the individual discourse of self-designing and its subsequent reconstruction.

An important life competence is a constant conscious rethinking of one's experience, a view of oneself as an object of reflection – that is, reflective competence against the background of developed metacognitive skills, in particular decentration. The presence of this competence will make possible the self-realization of an adult personality and realization of his still unfulfilled vocation. An important component of the development of reflective competence – the habit and need to look into oneself, one's feelings, realize them, textualize and narrativize – is developed narrative competence. The development of these life competencies on the basis of appropriate narrative and discursive education is necessary for the successful self-development of the individual at any stage of adulthood.

Key words: *meaning, life competence, adult personality, personal development, crisis situation, life scenario, self-designing, self-construction.*

Постановка проблеми. Самоусвідомлення особистості у всій безлічі смислів, що включаються в цю категорію (розуміння себе як людини, свого потенціалу як особистості, своєї ролі і свого місця в соціумі, своєї гендерної суті; осмислення і планування свого життєвого шляху, професійного самоздійснення тощо),

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика здійснюється протягом усього дорослого життя людини. Людина опановує нові смисли, із смислів сплітаються сценарії життя і реалізуються нові життєві повороти. Наповнення індивідуальної смислової канви життєвого шляху є визначальним чинником того, як людина оцінює свій життєвий шлях, чи відчуває радість життя і бажання жити.

Дослідження останніх років [1; 2; 8; 10; 15] доводять, що в ці процеси істотно задіяно механізми і технології досягнення певної життєвої компетентності, особистісного самопроєктування і самоконструювання, опанування конструктивних стратегій життєздійснення. Дієвим механізмом реалізації цих процесів є дискурсивні практики особистості. Дискурс виступає як інструментом залучення у власну смислову сферу текстів культури (а через це і освоєння нових для себе смислів), так і потужним інструментом розбудови власного смислового простору, самовизначення, розширення меж себе і свого Я [1; 2; 3; 4; 10; 12].

Метою даної роботи є аналіз смислового наповнення концепту «життєва компетентність» дорослої особистості на прикладі деяких типових сценаріїв і життєвих контекстів самопроєктування і самоконструювання на різних етапах дорослості. Емпіричний матеріал для осмислення отримано під час проведених раніше онлайн опитувань щодо особистісного зростання і самоконструювання [3; 4; 5; 7].

Актуальність. В умовах сучасної загальної кризової ситуації самоусвідомлення дорослої людини вимагає зосередження на нових смислах, що їх привнесла війна у життя кожної людини, переходу на нові екзистенційні шаблі і нові ціннісні орієнтири. Пасивне життя по старим лекалам стало практично неможливим. Актуальність поставленої проблеми зумовлена необхідністю досліджувати і шукати шляхи освоєння людиною нових смислів для активної адаптації до нових кризових реалій і опанування нею необхідних життєвих компетентностей [6; 14].

Основні результати. Узагальнене осмислення як теоретичних, так і емпіричних досліджень останніх років дозволило проаналізувати смислові складові деяких найбільш поширених життєвих сценаріїв дискурсивного конструювання досвіду, характерних для дорослих.

Самопроєктування у ранньому дорослому віці спровоковано і визначається потребами конкретного обраного людиною для себе життєвого самопроєкту і забезпечує можливість його реалізації. Це може бути досягнення певного професійного рівня, входження в певне коло, колектив, забезпечення певних соціальних відносин тощо. Саме в рамках ранніх життєвих проєктів відбувається соціалізація, адаптація людини до соціального середовища,

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика «натягування» на себе «прийняттого» життєвого або особистісного сценарію. Самоконструювання при цьому – це усвідомлене або неусвідомлене набуття певних особистісних якостей, необхідних для досягнення мети, або позбавлення від деяких небажаних рис особистості. Це свого роду аутотренінг у конкретному напрямку.

За Н. В. Чепелевою, дискурси, що впливають на формування базисних автонаративів людини і вибір її життєвих проєктів, – це освітній, літературний, фольклорний (казковий), сімейний, професійний, гендерний, політичний, релігійний [12]. Авторка вважає це процесом наративної і дискурсивної «освіти», що направляє ще не зрілого молодого дорослого на вибір першого життєвого проєкту, який грає роль зразка, що здається привабливим і доступним для молодої людини; саме його молодий дорослий намагається опанувати і «привласнити». Зовнішня схема, породжена кимось, переноситься на себе і формує рух в напрямку адаптації її до свого життя.

Самопроєктування такого типу характерно для особистостей, які схильні до некритичного ставлення до своїх наявних особистісних ресурсів (що може спричинити неуспіх цього самопроєкту) та не здатні протистояти впливу найближчого оточення, залежні від нього («батьки порадили», сімейна традиція, друзі, «за компанію», мода, орієнтація на цінності своєї тусовки тощо). При такому виборі життєвого напрямку про усвідомлену реалізацію власного покликання особою ще не йдеться – воно ще не визріло і не відчувається.

Соціокультурне середовище впливає як на смислове наповнення індивідуального дискурсу самопроєктування, так і на текстове оформлення майбутнього чи потенційного проєкту. Орієнтири при цьому можуть просто «позичатись», проте обов'язковим для «запуску» самоконструювання є активна актуалізація для себе цих еталонів, фактично «переписування», породження нового автонаративу на базі зразка. Саме опанування смислів, на базі яких сформовано зразок, текстуалізація задачі роблять можливою осмислену побудову як життєвого, так і особистісного самопроєкту раннього дорослого.

На цьому етапі можуть з'явитися перші ознаки протиріччя, яке може стати рушійною силою подальших перетворень особистості, – невідповідність смислового обсягу життєвого проєкту в уявленні суб'єкта і його особистісного ресурсу: освіти не вистачає, або є суб'єктивно нездоланні організаційні перешкоди, або особистісні якості не «дотягують» тощо. Ця невідповідність робить неможливим перехід до наступних кроків у напрямку реалізації життєвого проєкту без усвідомленої зміни себе через самоконструювання. Пошук і діагностика особою ресурсів для цього можуть базуватися

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика на активному інформаційному обміні з соціокультурним середовищем: через сито смислів, з яких складається змістове наповнення бажаного проєкту, пропускається весь новий, вже цілеспрямовано отриманий досвід, на основі чого починає вибудовуватися певний прообраз майбутнього, вже більш реального життєвого проєкту. Починають працювати технології «смыслового діалогу»: молодий дорослий «читає» саме життя навколо себе і перелопачує свій досвід, реконструюючи його.

Було виявлено різні сценарії розгортання процесу самопроєктування такого типу – продуктивні і непродуктивні. Для *продуктивного* типу характерні усвідомленість, рефлексивна позиція, цілеспрямованість, артикулювання. Одну з істотних особливостей зрілої особистості Н. В. Чепелева та С. Ю. Рудницька вбачають в її здатності до індивідуального осмисленого цілеспрямованого самобудівництва і самоконструювання, а необхідною умовою для цього є можливість для дорослої особи усвідомлювати себе одночасно і суб'єктом власної життєвої активності – по суті, «автором» власного життя, з одного боку, а з іншого – об'єктом персональних спостережень і перетворень, тобто персонажем своєї життєвої історії [16]. Як тільки молодий дорослий «доросте» до здатності дивитися на себе як на об'єкт, в його активі з'являється такий потужний інструмент, як рефлексія. Парадоксальна особливість: індивід стає «суб'єктом», потенційним «автором» свого життя, тільки коли і якщо зможе усвідомити, побачити себе «об'єктом». Рефлексивна позиція по відношенню до себе є необхідною умовою можливості авторської позиції [7].

Однак самоконструювання може супроводжуватися і мало (або тільки частково) усвідомлюваними змінами особистості – подальший розвиток життєвої ситуації може виявити, що глибоких особистісних зрушень не відбулося, і в новий життєвий проєкт людина не привносить особистісних досягнень минулого. Це приклад, коли в минулому у людини був яскравий сплеск успіхів і досягнень, а потім все життя вона живе спогадами про це і не здатна яскраво реалізуватися в іншому віці і в нових умовах життя.

Нереалізований особистісний проєкт може жити в людині у вигляді мрії, марева про себе «іншого» або у вигляді драгівливого відчуття власної нездійсненості. Але справжньої роботи над вирішенням завдань щодо самореалізації людина при цьому не веде, це тільки *гра зі смислами* в «себе можливого» без виходу на конструктив, на рівні безплідних необґрунтованих мрій. Для виправдання зупинки в розвитку, яку «зрілий» дорослий хоч і не артикулює для себе, але відчуває, він підсвідомо підбирає виправдання, звинувачуючи обставини і людей, що оточують, час, виховання, особистісні риси тощо.

Можливі різні варіанти продовження цього сценарію. Особа може так і залишитися на довгий час на рівні інфантильної покірливості «обставинам життя», що сприймаються як тягар, позбутися якого нема сил. Незадоволення собою чи навпаки сприйняття себе як жертви може досягти критичних точок і з часом привести до драматичного розладу із собою, відповідного психічного стану, тощо.

Таку ситуацію можна інтерпретувати як життя *поза технологіями саморозвитку*. Проте вплив соціокультурного середовища на особу триває, і в якийсь момент життя якимось зразком натякне їй на необхідність спрямувати погляд на себе, в результаті чого людина усвідомить свої проблеми, а дискурсивна практика підкаже їй відповіді. Проте звична і вже із-за цього комфортна позиція незадоволення життям може залишитися непорушною – зміниться тільки рівень самоусвідомлення, і відмова від самоконструювання стане більш рефлексованою.

Через певний час обставини життя можуть примусити людину подорослішати, і розгорнеться один з продуктивних сценаріїв розвитку особистості – пошук і накопичення смислової бази для побудови *власного* наративу майбутнього життєвого проєкту [3; 4].

Інший типовий сценарій самопроєктування – особистість *на зламі життя*, коли попередній життєвий проєкт (успішний чи ні) себе вичерпав, і перед людиною стоїть завдання будувати новий етап життя на основі нового життєвого або особистісного самопроєкту. Це може бути провал колишньої стратегії життя, втрата точки опори через різку кризову зміну зовнішнього контексту, втрату роботи, статусу, кола, звичного соціумного оточення, проблем зі здоров'ям, зміни кола інтересів, спілкування, нереалізованості в професії або в особистому житті, скептичного ставлення до себе значимих осіб, відчуття, що невиправдано і без вороття минає час життя, розлучення, закоханості, самотності тощо. При цьому може мати місце *провокація потреби в змінах* якимись супутніми обставинами життя, новим досвідом, новими враженнями, впливом нових значущих людей, які увійшли в життя людини, тощо. Провідною технологією самоконструювання в цьому стані є технологія «смислового діалогу» з усім розмаїттям дискурсів, що оточують людину. Саме ці процеси і називають дискурсивним конструюванням досвіду. В кризовій ситуації воєнного часу це стає особливо актуальним і дієвим [6; 14].

Глибоко прихованим від оточуючих, проте усвідомленим і добре артикульованим є індивідуальний самопроєкт, мета якого – цілеспрямований саморозвиток, самореалізація, самоконструювання. Такий особистісний самопроєкт може йти всупереч життєвим проєктам, на тлі (або на базі, на ресурсах) яких

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика реалізується. На відміну від попередніх випадків, тут життєвий проєкт є для суб'єкта другорядним, супутнім; він може бути базою або навіть перешкодою для основної життєвої програми – здійснення саморозвитку і самореалізації. Цей вид самопроєктування називають *особистісним* (на противагу життєвому) *самопроєктуванням або самоконструюванням*.

Особистісне самоконструювання передбачає свідому роботу над своєю особистістю. Можливі більш активний, діяльнісний варіант сценарію цього типу і більш пасивний. *Пасивний* полягає в перманентній установці людини на усвідомлення, відстеження власного рівня, проявів власних якостей і на самовдосконалення через контроль себе.

Активний сценарій – це активний пошук суб'єктом шляхів і засобів для саморозвитку, що передбачає пошук життєвого проєкту, який грав би роль інструменту чи трампліну для саморозвитку, а за кризових обставин – інструменту для адаптації, виживання, збереження себе, переосмислення себе і свого покликання в нових умовах.

Психологічні механізми і прояви сценаріїв цього типу в різних вікових групах дорослих істотно відрізняються. У «ранніх» дорослих особистісне самопроєктування часто визначається прагненням молодої людини підлаштуватися під ідеали, нав'язані соціумом: як зразок виступає певний соціально схвалений, «модний» тип особистості або певний привабливий і модний спосіб життя молодої людини. Але активна діяльність молодого суб'єкта, спрямована на вирощування своєї особистості, призводить до дійсно швидкого засвоєння ним технологій самоконструювання і, як правило, успішної реалізації цього в подальшому житті. Такий тип самопроєктування часто реалізується творчо орієнтованими особистостями (художники, науковці тощо), особами, зосередженими на реалізації своїх усвідомлених духовних потреб, а також людьми з розвиненими потребами екзистенціального плану.

Особистісним проєктом більш зрілої дорослої особистості може виступати усвідомлене вже протягом життя але не реалізоване *покликання*. Якщо усвідомлення покликання виникає в зрілому віці, то далі, як правило, воно вже не залишає людину, «веде» його, породжуючи проєкт за проєктом. Покликання не часто усвідомлюється на початку життя. «Усвідомити» означає семіотизувати, внутрішньо проартикулювати, тобто перетворити в смисли, які кодуються поняттями, концептами, образами тощо. Ці процеси передбачають і складають дискурсивне конструювання власного досвіду. Неусвідомлене, не відпрацьоване досвідом життя покликання ризикує залишитися нереалізованим: «Несказане лишилось несказаним» за Ліною Костенко.

При проведенні опитувань з'ясувалося, що виникнення такої «потреби» в реалізації якоїсь грані покликання у дорослих зовсім не дивина, багато респондентів виявили ці якості, проте більшість вербалізували це ледь не вперше в житті, і багато хто з них після опитування дякували за можливість отримати задоволення від усвідомлення і артикуляції глибоко прихованих, але дуже для них важливих смислів. Але такі зрушення свідомості дорослої людини майже ніколи не потрапляють у фокус дискурсу соціуму, і тому в колективній свідомості цей феномен майже не представлений. Це дозволяє припустити, що існує і відчувається особистістю (особливо в більш пізні вікові періоди життя) незадоволена потреба обговорювати свої особистісні напрацювання, свій досвід, з яких складається життєве кредо – автонаратив. Саме це, мабуть, спонукає тих, хто має наративні навички – наративну компетентність, до написання мемуарів і есе, публікації щоденників тощо.

Висновки.

Опанування нових смислів є однією з найбільш важливих життєвих компетентностей людини, втрата якої може спричинити зупинку, а то й припинення розвитку. Смысловий діалог з оточенням, активне перебування у дискурсивній практиці – з постійним залученням нових смислів і переосмисленням на цій основі свого досвіду і свого автонаративу – є важливим чинником адаптації людини до будь-якої кризи на життєвому шляху.

Важливою життєвою компетентністю, наявність якої зробить можливими самореалізацію дорослої особистості і осягнення нею свого досі нереалізованого покликання, є постійне усвідомлене переосмислення свого досвіду, погляд на себе як на об'єкт рефлексії – тобто рефлексивна компетентність на тлі розвинених метакогнітивних вмінь, зокрема децентрації [11]. Важливим компонентом розвитку рефлексивної компетентності, звички і потреби заглядати в себе, в свої відчуття, усвідомлювати їх, текстуалізувати і наративізувати, є розвинена наративна компетентність. Все це – необхідні компоненти наративного і дискурсивного виховання, необхідного для успішного саморозвитку особистості на будь-яких стадіях дорослості.

Література

1. Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості: монографія. / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/>

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

2. Дискурсивні технології самопроєктування особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко, та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> ISBN 978-617-7745-04-3.
3. Зарецька О. О. Джерела індивідуального дискурсу самопроєктування (за матеріалами опитування). *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Т. II : Психологічна герменевтика. 2017. №10 С. 65–82.
4. Зарецька О. О. Дискурсивні практики самопроєктування дорослих. *Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі* / Ред. Н. В. Чепелева. Київ : Педагогічна думка, 2016. <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> ISBN 978-966-644-422-9.
5. Зарецька О. О. Наративні практики особистісного зростання дорослих. *Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості* / Ред. Н. В. Чепелева. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. С. 244–251.
6. Зарецька О. О. Особистість у ситуаціях зовнішньої і внутрішньої невизначеності: психологічний аналіз. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського*. 2023. Том 34 (73) № 1, URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/2.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02>.
7. Зарецька О. О. Самопроєктування дорослої особистості (рефлексивний аспект). *Особистість та її історія* : колективна монографія / за ред. Н. В. Чепелевої, М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 124–140. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712611/>.
8. Особистість та її історія / За ред. Н. В. Чепелевої і М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 538 с.
9. Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Наративна компетентність як визначальна складова комунікативної компетентності особистості. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства* / Ред. М. В. Папуча. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. С. 10–16.
10. Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі : монографія / Н. В. Чепелева та ін.; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>
11. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту : монографія. Київ : Нора-Друк, 2003. 298 с.
12. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Дискурсивні технології самопроєктування особистості. *Psycholinguistics*. 2019. 25(1). С. 363–383.
13. Чепелева Н. В. Герменевтичне виховання та його вплив на самопроєктування особистості. *Сенс дитинства у контексті герменевтики та наративу* : практико-зорієнтований посібник / За

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
ред. Д. І. Петренко, Н. В. Чепелевої, Р. А. Рудковської, І. Г. Єрмакова.
Київ: Предславинська гімназія № 56, м. Києва. Суми: Приватна
виробничо-комерційна фірма "Макден", 2018. С. 104–113.

14. Чепелева Н. В. Дискурсивне конструювання досвіду в
ситуаціях інформаційної невизначеності. *Актуальні проблеми
психологічної протидії негативним інформаційним впливам на
особистість в умовах сучасних викликів* : Матеріали
методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року: Зб.
матеріалів / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка, 2021.
URL: <http://lib.iitta.gov.ua/726024/> С. 211–218.

15. Чепелева Н. В. Розв'язування смислових задач та
самопроєктування особистості. *Віртуальний освітній простір:
психологічні проблеми* : матеріали VII Міжнародної науково-
практичної Інтернет-конференції. Київ, 2019. URL :
http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2019/Chepeleva_Natali_a_2019.pdf.

16. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна
характеристика особистості, здатної до самопроєктування.
Педагогіка і психологія. 2018. № 1. С. 71–77.

References

1. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2022). *Dyskursyvne konstruyuvannya dosvidu u konteksti rozvytku osobystosti: monografiya* [Discursive construction of experience in the context of personality development: monograph] (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv : G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/> [in Ukrainian].

2. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2019). *Dyskursyvni tekhnolohiyi samoproektuvannya osobystosti: monografiya* [Discursive technologies of personality self-designing : monograph] (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 170. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> [in Ukrainian].

3. Zaretska, O. O. (2017). Dzhherela indyvidualnogo dyskursu samoproektuvannya (za materialamy opytuvannya). [Sources of individual discourse of self-designing (based on survey materials)] *Aktualni problemy psykholohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Psykholohichna hermenevtyka – Actual problems of psychology: coll. art. GS Kostyuk Institute of Psychology,*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Psychological hermeneutics. Vol. II, 10, 65–82 [in Ukrainian].

4. Zaretska, O. O. (2016). Dyskursyvni praktyky samoproektuvannya doroslyx. [Discursive practices of self-designing of adults]. In Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori : monohrafiya – Self-designing of personality in discursive space : monograph* (Chepeleva, N. V., Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

5. Zaretska, O. O. (2013). Naratyvni praktyky osobystisnogo zrostannya doroslyx. [Narrative practices of personal growth of adults] In Chepeleva, N. V. (Ed.). *Rozuminnyia ta interpretaciia zhyttyevogo dosvidu yak chynnyk rozvytku – Understanding and interpretation of life experience as a factor in personality development* (pp. 244–251). Kyiv : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

6. Zaretska, O. O. (2023). Osobystist u situaciyax zovnishnoyi i vnutrishnoyi nevyznachenosti: psykologichnyj analiz [Personality in situations of external and internal uncertainty: psychological analysis]. *Vcheni zapysky TNU im. Vernadskoho - Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University, 34* (73). 1. Retrieved from: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2023/2.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/02> [in Ukrainian].

7. Zaretska, O. O. (2018). Samoproektuvannya dorosloyi osobystosti (refleksyvnyj aspekt) [Self-designing of an adult personality (reflective aspect)]. In Chepeleva, N. V. & Papucha, M. V. (Eds.) *Osobystist ta yiyi istoriya : kolektyvna monografiya – Personality and its history: a collective monograph* (pp.124–140). Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/712611/> [in Ukrainian].

8. Chepeleva, N. V. & Papucha, M. V. (Eds.) (2018). *Osobystist ta yiyi istoriya : kolektyvna monografiya* [Personality and its history: a collective monograph]. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University [in Ukrainian].

9. Rudnytska, S. Yu., & Hutsol, K.V. (2021). Naratyvna kompetentnist yak vyznachalna skladova komunikativnoyi kompetentnosti osobystosti [Narrative competence as a defining component of communicative competence of personality]. In Papucha, M. V. (Ed.). *Psykhologichni problemy osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva : Zbirnyk materialiv XI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (7-8 kvitnya 2021, Nizhyn) – Psychological problems of personality at the present stage of development of society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference (April 7-8, 2021, Nizhyn)* (pp. 10–16). Nizhyn : M. Hohol National Pedagogical University Publ. [in Ukrainian].

10. Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2016) *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori : monohrafiya – Self-designing of personality in discursive space : monograph* (N. V. Chepeleva, Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

11. Smulson, M. L. (2003). *Psychologiya rozvytku intelektu : monografiya*. [Psychology of intellect development : monograph]. Kyiv : Nora-Druk, 2003. 298 [in Ukrainian].

12. Chepeleva, N. V. & Rudnickaja, S. Ju. (2019). *Diskursivnye tehnologii samoproektirujushhejsja lichnosti* [Discursive technologies of the personality self-designing]. *Psycholinguistics*, 25(1), 363–383 [in Russian].

13. Chepeleva, N. V. (2018). *Germenevtychne vyxovannya ta jogo vplyv na samoproektuvannya osobystosti* [Hermeneutic education and its influence on the self- designing of the individual]. In Petrenko, D. I., & Chepeleva, N. V., & Rudkovska, R. A., & Yermakov I. G. (Eds.). *Sens dytynstva u konteksti germenevtyky ta naratyvu : praktyko-zoriyentovanyj posibnyk - The meaning of childhood in the context of hermeneutics and narrative* (pp. 104–113). Kyiv-Sumy: Predslavynska gymnasium No. 56, Kyiv. Makden Publ. [in Ukrainian].

14. Chepeleva, N. V. (2021). *Dyskursyvne konstruyuvannya dosvidu v sytuacijax informacijnoyi nevyznachenosti* [Discursive construction of experience in situations of information uncertainty]. In Maksymenko, S. D. (Ed.) *Aktualni problemy psichologichnoyi protydyi negatyvnym informacijnym vplyvam na osobystist v umovax suchasnyx vyklyktiv : Materialy metodologichnogo seminaru NAPN Ukrayiny 8 kvitnya 2021: Zb. materialiv – Actual problems of psychological counteraction to negative informational influences on the personality in the conditions of modern challenges: Materials of the methodological seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine on April 8, 2021: Collection of materials* (pp. 211–218). Kyiv: Pedagogichna dumka. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/726024/> [in Ukrainian].

15. Chepeleva, N. V. (2019). *Rozvyazuvannya smyslovyx zadach ta samoproektuvannya osobystosti* [Solving semantic problems and self-designing of the personality]. *Virtualnyj osvितnij prostir: psichologichni problemy : materialy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferenciyi – Virtual educational space: psychological problems: materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference*. Retrieved from: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2019/Chepeleva_Natalia_2019.pdf [in Ukrainian].

16. Chepeleva, N. V., & Rudnyczka, S. Yu. (2018). *Psichologichna xarakterystyka osobystosti, zdatnoyi do samoproektuvannya*

Актуальні проблеми психології:Т.2 Психологічна герменевтика
[Psychological characteristic of a personality capable of self-designing].
Pedagogika i psy`xologiya – Pedagogy and psychology,. 1, 71–77 [in
Ukrainian].

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.
Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology,
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II,. Issue 14,2023.
ISSN 2072-4772

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Зазимко О. В. Мотиваційні чинники розвитку життєвої компетентності волонтерів в умовах війни.

Анотація. Емпірично визначено особливості мотивації до волонтерської діяльності в небезпечних для життя умовах. Мотиваційна складова є провідною в розвитку життєвої компетентності особистості. У контексті дослідження життєва компетентність аналізується як ресурс особистості, що дозволяє продуктивно розв'язувати життєві завдання в складних небезпечних умовах. Здійснення волонтерської діяльності в умовах війни потребує такої життєвої компетентності, яка забезпечує не лише ефективне виконання завдань добровільної допомоги іншим, а й гарантує особистісну продуктивність. З'ясовано, що мотиви волонтерів, котрі здійснюють свою діяльність у небезпечних умовах, децю відрізняються від мотивів волонтерів, які працюють у більш безпечних умовах. Особи, які волонтерять у небезпечних умовах, мають вищу загальну активність, що відображає енергійність, прагнення виразити свою енергію та уміння в різних сферах діяльності; характеризуються значимо вищою статусно-престижною мотивацією, прагненням отримувати увагу та визнання оточуючих, соціальний статус у суспільстві тощо; а також значимо вищою мотивацією соціальної корисності як спрямованості на соціальну діяльність. Означені мотиваційні вектори сприяють вибору особистістю волонтерської діяльності в досить складних умовах. З іншого боку визначено, що високий рівень зазначених мотивів є гальмівним для побудови особистісних планів, не сприяє руху до здійснення власних життєвих завдань та психологічно виснажує особистість. Враховуючи результати дослідження, можна рекомендувати психологічну підтримку таких волонтерів з акцентом на розширення ресурсу майбутніх перспектив у сфері особистісного самопроєктування та самоздійснення.

Ключові слова: життєва компетентність, мотивація, волонтери, кризові умови, війна, самопроєктування, психологічна підтримка.

Zazymko O. V. Motivational component of healthcare volunteers life competence in crisis conditions.

Abstract. *The specifics of motivation for volunteering in life-threatening conditions have been determined empirically. The motivational component is the leading one in the development of a person's life competence. In the context of the study, life competence is analyzed as a personality resource that allows for productive solving of life tasks in difficult and dangerous conditions. Carrying out volunteer activities in the conditions of war requires such life competence that ensures not only effective performance of tasks of voluntary assistance to others, but also guarantees personal productivity. It was found that the motives of volunteers working in dangerous conditions are somewhat different from those of volunteers working in safer conditions. Individuals who volunteer in hazardous environments have higher general activity, which reflects energy, the desire to express their energy and skills in various fields of activity; are characterized by significantly higher status-prestige motivation, the desire to receive attention and recognition from others, social status in society, etc.; and significantly higher social utility motivation as a focus on social activities. These motivational vectors contribute to a person's choice of volunteering in rather difficult conditions. On the other hand, it has been determined that a high level of these motives is inhibitory to the construction of personal plans, does not contribute to the movement towards the realization of one's own life tasks and psychologically exhausts the individual. Given the results of the study, it is possible to recommend psychological support for such volunteers with an emphasis on expanding the resource of future prospects in the field of personal self-design and self-realization.*

Key words: *life competence, motivation, volunteers, crisis conditions. War, self-design, psychological support.*

Актуальність. Під час жахливих подій, які розпочалися з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, волонтерський рух набрав ще більшої потужності. Досить значна частина населення України, яка залишилась проживати на території держави чи виїхала за її межі, примкнула до цього руху. Волонтерська діяльність під час військових дій загалом відбувається лише за кризових умов, адже регулярними обстрілами агресор охоплює всю територію країни. Проте, за різних видів волонтерської допомоги цивільним та військовим не всі обставини та умови проживання й діяльності є рівноцінно травмівними чи такими, що загрожують безпеці й життю особистості. Більша частина потужного волонтерського руху здійснюється у відносно безпечних для життя людини умовах. Втім, є й така частина, яка спрямована на підтримку якості життя цивільних і військових, котрі перебувають у зонах постійного обстрілу та інших протиправних дій, спрямованих агресором на геноцид української нації. Звісно, ті волонтери, які

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика добровільно примкнули до цього руху в небезпечних умовах для їхнього життя, мають певні особливості сформованої їхньої життєвої компетентності, яка допомагає їм не лише ефективно виконувати волонтерську діяльність, а й зберегти власне життя, яке часто буває під загрозою. У виборі того чи іншого спрямування волонтерської діяльності за більш безпечних чи вкрай небезпечних умов провідну роль відіграє мотивація особистості, яка є визначальною складовою життєвої компетентності.

Мотиви особистості, яка надає допомогу іншим і при цьому ризикує власним життям, неможливо однозначно охарактеризувати. З одного боку, хочеться виразити щиру безмежну вдячність таким людям, без яких наше суспільство втрачало б обличчя людяності. З іншого боку, ця добровільна допомога, яка досить часто не має ніякого матеріального підкріплення, може мати неабиякі загрози не лише фізичному, а й психологічному та психічному здоров'ю особистості.

Ефективне здійснення непростієї волонтерської діяльності потребує певної життєвої компетентності, що й складає ресурс особистості, спрямований на виживання та збереження здоров'я. На даний час, у зв'язку з тим, що людство не знало таких масштабних страхів війни, бракує досліджень, зокрема таких, що визначили б особливості мотивації до здійснення волонтерської діяльності за кризових умов, адже потребово-мотиваційна складова є провідним вектором життєвої компетентності. З'ясування мотивів вибору такого виду волонтерства може надати необхідну інформацію для розробки програм підтримки та реабілітації волонтерів, які працюють в умовах війни.

Мета дослідження. Емпірично визначити мотиваційні особливості волонтерів як ресурсу їхньої особистості.

Постановка проблеми. Волонтерська діяльність під час війни передбачає дії за умов невизначеності, ризиків, соціальної напруги та мобільності. Такі умови ставлять вимоги до особистості волонтера, яка повинна бути здатною формувати ефективні системи внутрішньої детермінації життєздійснення, опановувати власну поведінку в ситуаціях, коли нові життєві рішення не зумовлюються попереднім досвідом, розв'язувати не лише нагальні соціальні завдання, а й ініціювати та самостійно здійснювати постановку власних життєвих завдань тощо. Систему знань, вмінь, життєвого досвіду особистості, необхідних для постановки та розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення власного життя як індивідуального життєвого проєкту в науці прийнято називати життєвою компетентністю [1; 3; 4].

Дослідження життєвої компетентності в психологічній галузі не нові, адже мають значну актуальність та потенціал. На сьогодні існують ґрунтовні теоретичні моделі життєвої компетентності, які, в основному

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика розроблені зарубіжними авторами, зокрема Е. Донохью, Р. Менсфілд, Р. Мірабіле, Л. Слівінські, М. Чедвік та ін. [8; 9; 11]. Практиці втілення моделей розвитку компетентності присвячена також досить значна кількість робіт зарубіжних дослідників [6; 7; 10]. У вітчизняній психології незначна кількість дослідників, але з вагомим внеском приділили увагу з'ясуванню суті та особливостям розвитку життєвої компетентності, серед них: І. Єрмаков, Д. Пузіков, Н. Пустовіт, О. Савченко, Л. Сохань, М. Степаненко, Ю. Швалб, І. Ящук та ін. Втім, цілеспрямовані пошуки вченими шляхів розвитку життєвої компетентності особистості в основному стосуються навчального та виховного процесів. На тлі глобальних потрясінь, які в нашій країні здебільшого пов'язані з військовими діями, та й сучасний світ у цілому лихоманить від терористичних актів, військових конфліктів, стихійних катаклізмів, епідемій, екологічних і техногенних катастроф, життєва компетентність особистості «випробовується» умовами невизначеності, ризиків, соціальної напруги та мобільності. Перед особистістю постають життєві вибори та завдання, розв'язання яких складно відшукати в попередньому досвіді. У новому соціокультурному контексті проводять дослідження «життєвої компетентності» як емерджентної здатності особистості, що визначає ефективність її соціальної взаємодії в мінливих реаліях сьогодення за рахунок продуктивності постановки та розв'язання нею основних життєвих завдань, співробітники лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України [1; 3; 5; 4]. На результатах їхніх здобутків базується й проведене дослідження.

Результати та обговорення. Основному етапу емпіричного дослідження передувало опитування волонтерів у різних галузях допомоги військовим та цивільним дорослим, дітям, які перебувають у межах України чи евакуйовані за кордон, а також тих, хто сприяє збереженню флори й фауни нашої країни. Серед опитаних волонтерів 25 % чоловіків і 75 % жінок віком від 18 до 55 років. Більшість опитаних примкнули до волонтерського руху з початку повномасштабного вторгнення агресора (45 %), але й є такі, що займались волонтерством і до цієї трагічної події. А саме: 10 % періодично волонтерять вже біля 3 років; 15 % – до 5 років; 16 % – до 10 років; 14 % – понад 10 років.

З метою опосередкованого визначення наявного рівня особистісної ресурсності, респондентам було запропоновано оцінити певні твердження. Зокрема, можна зазначити, що усі опитані волонтери достатньо позитивно оцінили власне теперішнє (за шкалою від 1 до 7 середня оцінка сягає 4,71 зі стандартним відхиленням 1,09 при мінімальному значенні «3» та максимальному «7»). Окрім цього, опитування дозволило з'ясувати, що суб'єктивно

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика психологічне задоволення власною особистістю та результатами своєї діяльності волонтерам допомагають підтримувати: збережена здатність до навчання та самовдосконалення під час війни ($r = 0,50$, $p \leq 0,001$), уміння ефективно долати стрес ($r = 0,36$, $p \leq 0,01$), наявність чіткого плану дій після війни ($r = 0,42$, $p \leq 0,01$), чітке розуміння того, навіщо вони зараз роблять те, з чим пов'язана їхня волонтерська діяльність ($r = 0,30$, $p \leq 0,05$) та поступовий рух під час війни до здійснення власних життєвих завдань ($r = 0,53$, $p \leq 0,001$). При цьому вони заявляють, що їхній особистісний ресурс не виснажується під час волонтерської діяльності ($r = 0,39$, $p \leq 0,01$), до якої мають безкорисний інтерес ($r = 0,45$, $p \leq 0,001$).

Опитані волонтери надають допомогу в різних галузях і за різних умов. Помічено, відповіді волонтерів, які в силу своєї діяльності часто знаходяться у небезпечних умовах, не такі оптимістичні. Зокрема, зв'язок не встановлено з наявністю чітких планів на майбутнє та з відчуттям руху в складний військовий час до здійснення власних життєвих завдань. Отже, такі волонтери не повноцінно користуються психологічним ресурсом життєвих перспектив. Цей факт підтверджується й тим, що вони не так одногосно заявляють, що їхній особистісний ресурс не виснажується під час волонтерської діяльності, оскільки між цими показниками також не встановлено прямолінійного зв'язку.

Здійснення волонтерства під час повномасштабного вторгнення агресора в Україну чи не одна з найскладніших волонтерських діяльностей для особистості як у матеріальному, так і психологічному аспекті. Окрім того, помічено, що така діяльність, яка обрана особистістю добровільно, позбавляє її деяких ресурсів для збереження власного психологічного здоров'я. Тому, цінним результатом дослідження може бути визначення особливостей мотиваційної готовності особистостей до волонтерської діяльності саме в небезпечних умовах.

З цією метою із загальної кількості опитаних волонтерів сформовано дві незалежні вибірки: перша включає осіб, які здійснюють волонтерську діяльність за небезпечних для їхнього життя умов; друга складається з осіб, які здійснюють волонтерську діяльність у цей військовий час за більш безпечних умов. Критерієм поділу на групи є суб'єктивна оцінка волонтерами безпечності власної діяльності.

Для коректності здійснення дисперсійного аналізу, який може вказувати на відмінності між цими вибірками, із загальної вибірки волонтерів за правилами випадкового формування вибірки, для подальшого дослідження обрано 100 осіб, з яких 50 відповідають умовам першої, а інші 50 – другої вибірки. Зазначимо, що за віком,

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
статтю та тривалістю волонтерської діяльності сформовані вибірки є
приблизно подібними.

Для визначення мотиваційної складової волонтерської діяльності застосовано методику «Діагностика мотиваційної структури особистості», яка розроблена В. Е. Мільманом у 1990 році на основі ієрархічної моделі класифікації потреб А. Маслоу. Тест дозволяє виявляти такі стійкі тенденції особистості: прагнення підтримки життєзабезпечення, комфорту та безпеки, жагу до спілкування, статусної престижності, соціальної корисності, загальної та творчої активності. Окрім того, методика дозволяє аналізувати життєву та робочу сфери особистості в їх ідеальному та реальному стані.

Для порівняння особливостей мотивації волонтерів у небезпечних та більш безпечних умовах застосовано однофакторний дисперсійний аналіз за методом ANOVA. Залежними змінними є результати за шкалами зазначеної методики.

За шкалами «мотивація підтримки життєзабезпечення», «мотиви комфорту та власної безпеки», «мотивація спілкування» та «мотивація творчої активності» відмінності між досліджуваними емпіричними групами волонтерів не встановлено. Отже, зазначені мотиваційні вектори не вирізняються у волонтерів, які надають допомогу за різних умов.

На достатньому рівні статистичної значимості відмінності між досліджуваними групами встановлено за наступними шкалами: «статусно-престижна мотивація» ($F = 7,849$, $p = 0,006$; загальна сума квадратів 6233,790); «мотивація загальної активності» ($F = 9,612$, $p = 0,003$; загальна сума квадратів 7509,790) та «мотивація соціальної (громадської) корисності» ($F = 8,176$, $p = 0,005$; загальна сума квадратів 7859,000). За всіма вказаними трьома шкалами мотиви волонтерів, які здійснюють свою діяльність у небезпечних умовах, мають вищий рівень, ніж волонтерів, які надають свою допомогу суспільству в більш безпечних умовах (рис. 1).

Отже, особи, які волонтерять у більш небезпечних умовах, мають вищу загальну активність, що відображає енергійність, прагнення суб'єкта виразити свою енергію та уміння в різних сферах діяльності. Наявність такого мотиву пояснює обрану ними сферу волонтерства. Поряд з тим, вони мають значимо вищу статусно-престижну мотивацію, яка є фактично мотивом підтримки життєдіяльності та комфорту, але в соціальній сфері. Така мотивація відображає прагнення суб'єкта отримувати увагу та визнання оточуючих, престиж, соціальний статус у суспільстві, вплив та владу. Окрім того, вони вирізняються й значимо вищою мотивацією соціальної чи громадської корисності як спрямованості на соціальну діяльність.

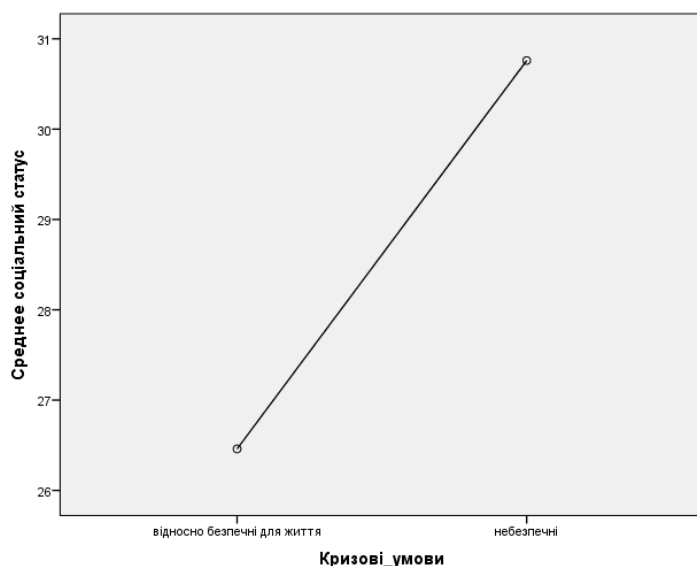
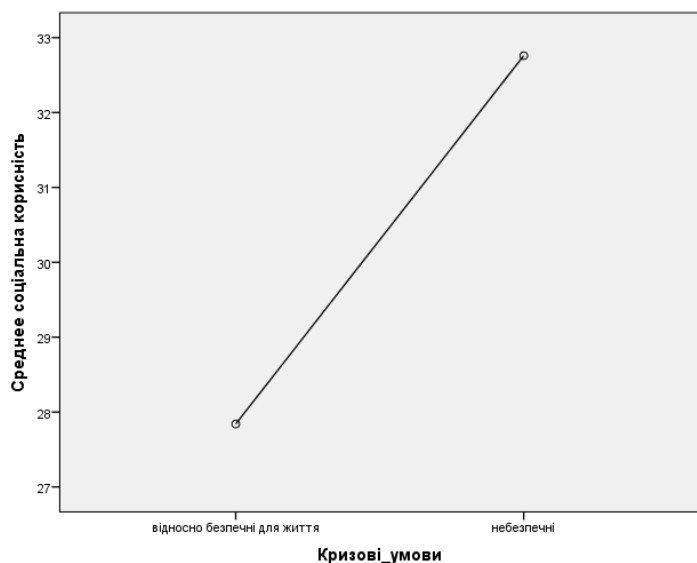
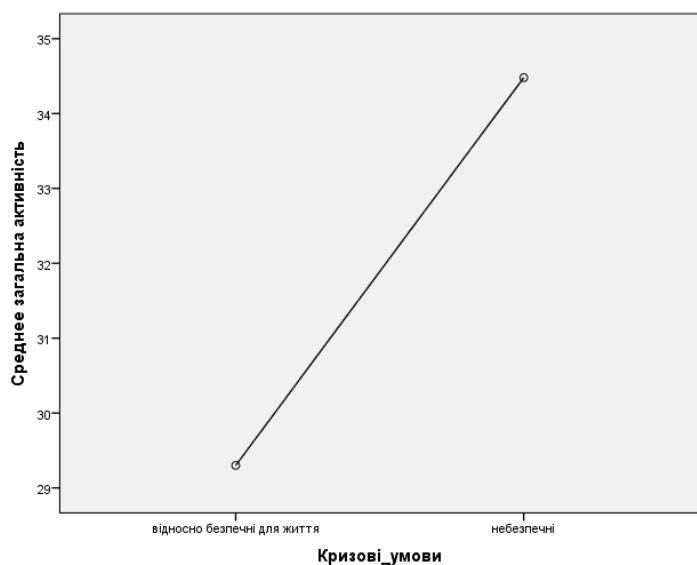

Рис. 1. Графік середніх результатів шкал методики «Діагностика мотиваційної структури особистості», які мають статистично значимі відмінності в досліджуваних емпіричних групах (метод ANOVA)

Можна припустити, що саме спрямованість на соціальну діяльність та прагнення соціального престижу в даний час блокують формування планів на майбутнє та здійснення індивідуальних

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика життєвих завдань (результати попереднього дослідження, описаного вище). Прогноз про подальший розвиток їхньої особистості та повноцінне ресурсне відновлення по закінченні воєнних дій може бути невтішним. За збігом певних несприятливих обставин, такі особистості, повноцінно за покликом власного серця віддавши, на їхню думку, «все можливе» в складний для країни час, можуть зовсім некомфортно відчувати себе в мирний час. Невчасне зорієнтування в особистісних перспективах може призвести до руйнації чи, навіть, деградації особистості.

Окрім того, також було з'ясовано, що волонтери, які діють у небезпечних кризових умовах, значимо відрізняються від інших волонтерів за загальною задоволеністю результатами своєї волонтерської діяльності. Ці спостереження підтверджуються й наявністю в них більш ідеалізованої «робочої» спрямованості ($F = 10,364$, $p = 0,002$; загальна сума квадратів 9790,000), що, можливо, в реальному стані не завжди реалізується. Такі характеристики можуть вказувати, що вже на реальний час волонтери, що діють в небезпечних умовах, мають більше психологічних проблем, невирішення яких може вже відбиватися на їхньому психологічному благополуччі, або заблокувати реадaptaційний процес до мирного життя.

Отже, виявлено протиріччя, яке вказує на необхідність завищених мотивів досягнення соціального статусу, визнання, високої мотивації соціальної корисності та загальної активності для вибору та здійснення особистістю ефективною волонтерської діяльності в небезпечних умовах. У таких волонтерів, припускаємо, провідною є соціальна відповідальність [2]. Можливо це є одні з основних характеристик, які спонукають особистість обирати галузь волонтерства в небезпечних умовах. З іншого боку, саме ці мотиви можуть блокувати самоздійснення та самопроєктування особистості, що в результаті призводить до психологічного виснаження особистості вже зараз, або порушення реадaptaційного процесу до мирного життя в майбутньому.

Зазначене протиріччя підтверджується результатами порівняння в обох групах волонтерів мотиваційної спрямованості життєвих та робочих сфер в їх ідеальному та реальному стані. Якщо говорити про життєву сферу в її ідеальному та реальному образі, то значимих відмінностей між досліджуваними групами волонтерів не виявлено. Щодо робочої сфери діяльності волонтерів, то тут виявлені інші ставлення представників досліджуваних груп. Саме в ідеальному її стані волонтери в небезпечних умовах показують високі результати, що свідчить про більш вищі ідеалізовані очікування від реалізації власних мотивів та потреб. Проте, в

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
реальному виконанні своєї діяльності групи значимих відмінностей
не мають.

У цілому, проведене дослідження підтверджує, що особистість
волонтерів, які добровільно надають допомогу іншим у небезпечних
умовах, більшою мірою піддається певним негативним
психологічним впливам, якщо мотивів соціального статусу й
громадської корисності не буде досягнуто в їхньому суб'єктивному
сенсі.

Мотиваційні структури особистості є досить стійкими, щоб
здійснювати на них короткотривалий психологічний вплив. Та, як ми
зрозуміли, такий вплив не може бути однозначним, адже саме
наявність такої мотивації є тим чинником, за яким особистість
обирає небезпечну сферу волонтерства.

З іншого боку, ми розуміємо, що задоволення лише визначених
провідних мотивів і уникнення проєктувань майбутнього мирного
життя не сприяє самопроєктуванню та розвитку особистості. Отже,
психологічна підтримка та реабілітація волонтерів повинні бути в
першу чергу спрямована на ці аспекти.

Висновки. Війна, яку нав'язав агресор-терорист, докорінно
змінити життя людей. Умови, в яких вони перебувають, часто
перевищують людські можливості. Волонтерський рух, який став
досить потужним в Україні, спрямований на підтримання необхідної
якості життя та боротьби цивільних і військових. Здійснення
непростої волонтерської діяльності в умовах війни потребує певної
життєвої компетентності, яка спрямована не лише на ефективне
виконання завдань добровільної допомоги іншим, а й на збереження
власної продуктивності та психологічного здоров'я. У такому
контексті життєва компетентність розглядається як ресурс
особистості, який за небезпечних умов потрібно постійно
підтримувати, відновлювати та знаходити інші джерела його
поповнення. Життєва компетентність має мотиваційну складову.
Мотиваційний вектор є провідним ресурсом особистості. Волонтери,
які надають допомогу за небезпечних умов для їхнього життя,
відрізняються від інших волонтерів, які також здійснюють свою
діяльність під час війни, певною мотивацією своєї діяльності. Такі
волонтери характеризуються більш вищою мотивацією загальної
активності та більш вищими рівнями статусно-престижної мотивації
та мотивація соціальної (громадської) корисності. Означені
мотиваційно-потребові особливості сприяють вибору особистістю
волонтерської діяльності в досить складних небезпечних умовах.
Проте, далеко не всі такі волонтери задоволені результатами своєї
волонтерської діяльності, що в психологічному плані може
пояснюватися наявністю більш вищих мотивів досягнень у робочій
сфері, що в реальному стані не завжди підтверджується. З іншого

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика боку визначено, що високий рівень зазначених мотивів є гальмівним для побудови особистісних планів, не сприяє в складний військовий час руху до здійснення власних життєвих завдань та психологічно виснажує особистість. Враховуючи результати дослідження, можна стверджувати, що основні акценти психологічної підтримки волонтерів у небезпечних умовах повинні бути на роботі з розширенням ресурсу майбутніх перспектив у сфері особистісного самопроєктування та самоздійснення.

Перспективами подальших досліджень є визначення провідних компонентів інших складових життєвої компетентності, які забезпечують продуктивність особистості волонтера.

Література

1. Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості /Чепелева, Н.В., Рудницька, С.Ю. Смульсон, М.Л. та ін.. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 194 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/>
2. Зазимко О. В. Соціальна та особистісна відповідальність у дискурсивних практиках самопроєктування особистості в юнацькі роки. *Традиція і культура. Обрії свободи*: матеріали Міжнар. наукової конференції (Київ, 12-13 грудня 2014 р.): тези доповідей. Київ, 2014. Ч.1. С. 24-26.
3. Рудницька С. Ю. Процесуально-сміслова модель розвитку життєвої компетентності особистості. *Technologies of intellect development*. 2023. Vol 7, No 1(33). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616
4. Чепелева Н.. Розв'язування смислових задач у життєвій компетентності особистості. *Technologies of intellect development*. 2023. Vol 7, № 1(33). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/618/190
5. Чепелева Н. В. Розв'язання змістових задач як чинник самопроєктування особистості. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Т. VIII: Психологічна теорія і технологія навчання. 2019. №10. С. 300–313.
6. Hendry C., Pettigrew, A. The Practice of Strategic Human Resource Management. *Personnel Review*. 2014. №15, P. 2–8.
7. Klein A. L. Validity and reliability for competency-based system: Reducing litigation risks. *Compensation and Benefits Review*. 1996. №28. P. 31–37.

8. Mansfield R. S. Building competency model. *Human Resource management*. 1996, 35, P. 7–15.
9. Mirabile R. J. Everything you wanted to know about competency modeling. *Training and Development*. August. 1997. P. 73–77.
10. Payne A. Handbook of CRM: Achieving Excellence in Customer Management. Butterworth-Heinemann. Oxford, Great Britain. 2005.
11. Slivinski L., Donoghue E., Chadwick M., Ducharme F. A., Gavin D. W., Lorimer A., Mcsheffrey R., Mile J., & Morry G. The wholistic competency profile: A model. Ottawa: Staffing Policy and Program Development Directorate, Public Service Commission of Canada. 1996.

References

1. Chepeleva, N. V., Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2022). *Dyskursyvne konstruyuvannya dosvidu u konteksti rozvytku osobystosti: monografiya* [Discursive construction of experience in the context of personality development: monograph] Chepeleva, N. V. (Ed.). Kyiv : G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/731506/> [in Ukrainian].
2. Zazymko O. V. (2014). Sotsialna ta osobystisna vidpovidalnist u dyskursyvnykh praktykakh samoproektuvannia osobystosti v yunatski roky [Social and personal responsibility in discursive practices of self-projection of personality in youth]. *Tradytsiia i kultura. Obrii svobody* : materialy Mizhnar. naukovoï konferentsii (Kyiv, 12-13 hrudnia 2014 r.) : tezy dopovidei. Ch. 1– *Tradition and culture. Horizons of freedom*: materials of the International scientific conference (Kyiv, December 12-13, 2014): abstracts of reports. Part 1 (pp.24–26). Kyiv. [in Ukrainian]
3. Rudnytska S. Yu. (2023). Protsesualno-smyslova model rozvytku zhyttievoi kompetentnosti osobystosti [Procedural-semantic model of the development of life competence of personality]. *Technologies of intellect development*. Vol 7, 1(33). Retrived from: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616 [in Ukrainian]
4. Chepelieva N. (2023). Rozviazuvannia smyslovykh zadach u zhyttievii kompetentnosti osobystosti. *Technologies of intellect development*. Vol 7, 1(33). Retrived from: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/618 [in Ukrainian].

5. Chepeleva, N. V. (2019). Rozv`yazannya smyslovykh zadach yak chynnyk samoproektuvannya osobystosti [Semantic problems solving as a factor of the personality self-designing]. *Aktualni problemy psykholohiyi: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAEN Ukrayiny. T. VIII: Psykholohichna teoriya i tekhnolohiya navchannya – Actual problems of psychology: Coll. Science. Proceedings of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, Vol. VIII : Psychological theory and learning, 10, 300–313. [in Ukrainian]
6. Hendry, C. & Pettigrew, A. (2014). The Practice of Strategic Human Resource Management. *Personnel Review*, 15, 2–8.
7. Klein, A. L. (1996). Validity and reliability for competency-based system: Reducing litigation risks. *Competensation and Benefits Review*. 28, 31–37.
8. Lihstaba, L. V. (2016). Organization and implementation of training programs in healthcare management: international experience. *East European Scientific Journal*, 12(16), 122–126.
9. Mansfield, R. S. (1996). Building competency model. *Human Resource management*, 35, 7–15.
10. Mirabile, R. J. (1997). Everything you wanted to know about competency modeling. *Training and Development*, 8, 73–77.
11. Payne, A. (2005). *Handbook of CRM: Achieving Excellence in Customer Management*. Butterworth-Heinemann. Oxford, Great Britain.
12. Qvretveit, J. A. (1998). Developing public health service management in Europe. *European J. Public Health*, 8, 87–88.
13. Slivinski, L., Donoghue, E., Chadwick, M., Ducharme, F. A., Gavin, D. W., Lorimer, A., Mcsheffrey, R., Mile, J., & Morry, G. (1996). *The wholistic competency profile: A model*. Ottawa: Staffing Policy and Program Development Directorate, Public Service Commission of Canada.

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II., Issue 14,2023.

ISSN 2072-4772

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ ЯК МОЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ВІЙНИ

Шиловська О.М. Забезпечення психологічного здоров'я дитини як можлива передумова особистісного розвитку молодшого школяра в умовах війни.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей прояву психологічного здоров'я у дітей молодшого шкільного віку. Особлива увага надається дослідженню рівня розвитку у дитини здатності до самостійного прийняття рішень та здатності переборювати стресові ситуації, як необхідних умов забезпечення психологічного здоров'я дитини в кризових умовах.

Виокремлено стратегії розв'язання складних життєвих ситуацій дітьми молодшого шкільного віку, а також рівні готовності дитини до прийняття рішень. Також досліджено стилі реагування дітей на стресові або кризові ситуації. Означено, що 11% дітей молодшого шкільного віку схильні брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що безпосередньо пов'язано із соціальним оточенням дитини, зокрема з батьками.

Встановлено, що окрім впливу соціального оточення, на розвиток здатності дитини брати на себе відповідальність за прийняття рішення впливають психологічні особливості дитини, зокрема, рівень тривожності. Рівень тривожності також безпосередньо пов'язаний з психологічним благополуччям молодшого школяра.

Визначено, за період військових дій на 11,6% збільшилася категорія дітей, які є групою ризику, оскільки будь-яка сфера діяльності у дитини пов'язана зі страхом, тривогою, неможливістю самостійно вирішити ситуацію, нездатністю переборювати стресові ситуації та життєві труднощі без шкоди для здоров'я, та на 15,1% збільшилася категорія дітей, які також можуть відчувати стан тривоги в будь-якій ситуації і, як правило, розраховують на допомогу з боку дорослого. Окреслено подальші перспективи дослідження.

Ключові слова: психологічне здоров'я, здатність приймати на себе відповідальність за прийняття рішень, стійкість дитини до стресових ситуацій, рівень тривожності.

Shilovska O.M. Ensuring the psychological health of the child as a possible prerequisite for the personal development of a younger schoolchild in the conditions of war.

Abstract. *The article is devoted to the study of the features of the manifestation of psychological health in children of primary school age. Particular attention is paid to the study of the level of development of the child's ability to make decisions independently and the ability to overcome stressful situations, as necessary conditions for ensuring the psychological health of the child in crisis conditions.*

The strategies of solving difficult life situations by children of primary school age, as well as the levels of the child's readiness to make decisions, are allocated. The styles of children's response to stressful or crisis situations are also studied. It is determined that 15% of children of primary school age tend to take responsibility for decision-making, which is directly related to the social environment of the child, especially with parents.

It has been established that in addition to the influence of the social environment, the development of the child's ability to take responsibility for decision-making is influenced by the psychological characteristics of the child, in particular, the level of anxiety. The level of anxiety is also directly related to the psychological well-being of the younger student.

It is determined that during the period of hostilities, the category of children who are at risk has increased by 11.6%, since any area of activity in a child is associated with fear, anxiety, inability to resolve the situation on their own, inability to overcome stressful situations and life difficulties without harm to health, and the category of children who can also experience anxiety in any situation has increased by 15.1% and, as a rule, (a) To the extent permitted by the provisions of this Convention, the Secretary-General shall ensure that the Secretary-General of the Council of Europe is not obliged to Further prospects for the study are outlined.

Key words: *psychological health, ability to take responsibility for decision-making, child's resistance to stressful situations, anxiety level.*

Вступ

В період молодшого шкільного віку відбуваються психологічні зміни, які відкривають широкі можливості для особистісного розвитку дитини. Зокрема, дитина стає активним суб'єктом, що пізнає власну особистість, оточуючий світ, особливості взаємин з оточуючими, набуваючи при цьому власного досвіду проживання і переживання життєвих подій. Саме на даному віковому етапі у дитини починає формуватися рефлексія, що забезпечує розвиток усвідомленого ставлення дитини до власного «Я», відкриває можливості для усвідомлення подій, що відбуваються в житті молодшого школяра та закладає основи для побудови власної «Я-концепції». Також у дитини молодшого шкільного віку починає формуватися самототожність як характеристика особистісного досвіду. Однак, як свідчать результати попередніх досліджень,

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика формування самототожності може гальмуватися за рахунок залежності дитини від зовнішніх впливів. [2]

Переживання дітьми даного віку військових дій, що тривають на території нашої держави, може мати значний вплив не лише на психологічний стан дитини, але й на її подальший особистісний розвиток. Зокрема, дитина відчуває страх перед небезпекою, яка її оточує. Невизначеність та загрози можуть впливати на появу тривоги та відчуття безпорадності у молодшого школяра. Війна знищує звичність та стабільність у житті, саме тому дитина може втратити почуття безпеки, навіть тоді, коли її фізичним потребам нічого не загрожує. Крім того, травматичні події, які переживає дитина можуть мати довгостроковий вплив на її психіку, що може проявлятися у посттравматичному стресовому розладі та інших психічних розладах.

Проживання дитини в умовах війни може також вплинути і на когнітивний розвиток молодшого школяра, змінюючи сприйняття світу, пізнавальні інтереси та здатність до навчання. Діти можуть стати свідками руйнувань та змін у своєму оточенні, що вимагатиме від них адаптації до нових умов та реалій. Така адаптація вимагає від дитини розвитку навичок стресостійкості та резильєнтності, набуття досвіду вирішення труднощів в стресових та кризових ситуаціях.

Саме тому забезпечення психологічного здоров'я молодшого школяра як однієї з важливих умов успішного особистісного розвитку дитини набуває особливої **актуальності**.

Мету нашого дослідження ми вбачаємо у визначенні рівня розвитку в дитини здатності до самостійного прийняття рішень та здатності переборювати стресові ситуації, як необхідних умов забезпечення психологічного здоров'я дитини в кризових умовах.

Предмет дослідження рівень розвитку у дитини здатності до самостійного прийняття рішень, визначення стратегій виходу молодшого школяра із складних життєвих ситуацій.

Завдання роботи:

1. Дослідити рівень розвитку у молодшого школяра здатності до самостійного прийняття рішень.
2. Емпірично визначити наявні стратегії виходу дитини із складних життєвих ситуацій.
3. Дослідити динаміку рівня тривожності дитини як однієї з умов забезпечення психологічного здоров'я дитини.

Методи дослідження: теоретичний аналіз сучасних першоджерел з теми дослідження, емпіричні методи дослідження.

Методи та результати

В психологічній літературі до індивідуально-особистісних факторів, що зумовлюють психологічне здоров'я дитини належать особливості темпераменту; рівень тривожності; рівень самооцінки

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика тощо. [3] Разом з тим, при описі того, як проявляється психологічне здоров'я, в психологічних дослідженнях виокремлюють таку важливу якість людини як стійкість до стресу. Особистість, яка здатна переборювати життєві стресові ситуації без суттєвої шкоди для здоров'я, здатна в ситуації стресу функціонувати більш активно, створюючи альтернативні умови діяльності та не переживаючи при цьому стан апатії. Не менш важливим аспектом в забезпеченні психологічного здоров'я є стан гармонії дитини, який передбачає рівновагу між фізичною, емоційною, інтелектуальною та комунікативною складовими власного «Я». Гармонія не передбачає статичного стану у стосунках між дитиною та оточуючим світом, радше це постійні зміни і розвиток, які в молодшому шкільному віці найчастіше залежать від соціуму і особливо від найближчого оточення дитини.

Психологічне здоров'я – це також відкритість переживанням, яке передбачає усвідомлення своїх думок і почуттів, здатність приймати свої почуття і думки як основу для вибору поведінки в різних життєвих ситуаціях, відсутність схильності до вироблення психологічних механізмів захисту, які гальмують особистісний розвиток і здатність до усвідомлення і осмислення подій, що відбуваються в житті людини, а також емоційних переживань дитини, які вона відчуває. Психологічно здорова людина, насамперед, приймає себе і оточуючих. Значення прийняття оточуючих очевидно для всіх, а от прийняття самого себе для багатьох виявляється проблемою. Однак саме впевненість у собі, усвідомлення власної самоцінності лежить в основі гармонійних відношень людини з іншими людьми. Крім того, важливою якістю психологічно здорової людини є здатність брати на себе відповідальність за своє життя. [3]

На наш погляд, наявність у молодшого школяра перерахованих якостей або ж тенденція до розвитку цих якостей, що знову ж таки багато в чому зумовлюється соціумом.

Досліджуючи особливості реагування дитини на стресові ситуації, ми використовували в своїй роботі притчі, як тексти, що створені культурою і в яких зафіксовано соціокультурні норми, а також різні варіанти особистісного розвитку, які схвалені та прийняті суспільством.

В своїх дослідженнях ми вже неодноразово використовували притчі, що зумовлено тим, що вони допомагають вчитися за допомогою певних моделей, разом з тим відкриваючи можливість по-різному інтерпретувати зміст історії, події, що описуються в притчі, в також та зіставляти цей зміст з власною життєвою ситуацією. В даному дослідженні робота з притчею була спрямована на виявлення стратегій, які молодший школяр може

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
використовувати при вирішенні власних проблем, які виникають в різних життєвих ситуаціях. Дітям було запропоновано закінчити притчу, описуючи власне вирішення складної життєвої ситуації.

В процесі інтерпретації дитячих розповідей, було виокремлено кілька стратегій розв'язання складних життєвих ситуацій:

- для досягнення мети використовуються маніпулятивні тактики;
- складні життєві ситуації вирішуються з допомогою оточення;
- життєва ситуація вирішується активними діями, уникаючи довгих роздумів;
- дитина сподівається, що ситуація вирішиться сама по собі і перечікує, проявляючи пасивність;
- впевненість в тому, що необхідно докласти власні зусилля для вирішення складної життєвої ситуації;
- дитина намагається вирішити складну ситуацію, сподіваючись на схвалення та підтримку близького оточення;

Зауважимо, що означені стратегії перегукуються зі стратегіями, що були виокремлені в дослідженнях, які проводилися раніше. [1]

Рухаючись за логікою дослідження, що проводилося до військових дій на території України, на наступному етапі ми поставили за мету визначити, чи переносить дитина шаблони вирішення життєвих ситуацій, які вона засвоює у соціумі, на розв'язання своїх життєвих проблем. Дітям було запропоновано коротко описати або розповісти про найскладнішу ситуацію, яка трапилася у їхньому житті і показати, яким чином описана ситуація була вирішена і як приймалося рішення щодо вирішення складної ситуації. Зауважимо, що вирішення складних життєвих ситуацій у молодших школярів найчастіше відповідає стратегії, що були описані при продовженні притчі. Ми припускаємо, що ці стратегії молодші школярі копіюють, спостерігаючи за своїм близьким соціальним оточенням. Нашу думку підтверджує той факт, що дитина молодшого шкільного віку далеко не завжди готова до прийняття певного рішення самостійно, без участі та впливу дорослого. Рівні готовності дитини до прийняття рішень, виокремлені в процесі дослідження:

- неготовність молодшого школяра до самостійного прийняття рішень, як наслідок психологічних особливостей дитини і суттєвої залежності від дорослих;
- відмова від самостійного прийняття рішення, дитина покладається виключно на дорослих;
- уявне малювання можливих перешкод і труднощів, що можуть виникнути і, як наслідок, невіра в те, що щось можна змінити;
- при прийнятті рішення дитина розраховує на підтримку друзів;
- дитина намагається самостійно приймати рішення.

За результатами дослідження лише 11% дітей молодшого шкільного віку схильні брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що наразі на 4% нижче, ніж було виявлено в дослідженні, що проводилося до війни. Розвиток даної здатності безпосередньо пов'язаний із соціальним оточенням дитини, зокрема з батьками. Ми припускаємо, що відмова приймати рішення самостійно в сучасних умовах може бути пов'язано також із рівнем тривожності дитини.

Зокрема, за наявності підвищеного рівня тривожності, переживання дитиною стану тривоги з приводу будь-якої ситуації призводить до орієнтації на думку дорослих і неможливості приймати рішення без сторонньої допомоги. Такий стан дитини часто підтримується і батьками, які впевнені у тому, що у молодшого школяра не достатньо досвіду та можливостей для прийняття власних рішень.

Несуттєва тривожність є нормальною реакцією дитини на будь-яку незнайому ситуацію, однак, якщо вона не є занадто вираженою, то змушує дитину діяти у даній ситуації, приймати певні рішення для її розв'язання. Крім того, рівень тривожності дітей часто пов'язаний із особливостями спілкування з батьками, або ж їхнім стилем реагування на життєві ситуації.

Молодші школярі, батьки яких схильні драматизувати будь-яку ситуацію, нагнітати страх, копіюють поведінку батьків. Іноді, побоюючись за дитину, батьки свідомо виховують її в дусі надмірної тривожності, недовіри до соціуму тощо. Батьки, які надають можливість дитині самостійно приймати рішення, які розуміють і приймають те, що дитина не завжди орієнтується на їхню думку, відкривають для молодшого школяра можливість самостійно приймати життєві рішення і навчають дитину нести за них відповідальність.

Проаналізуємо результати, отримані в процесі дослідження, спрямованого на виявлення рівня тривожності дитини. Узагальнені результати дослідження, що були проведені до війни та в період військових дій на території України подані в таблиці.

Таблиця 1

Рівень тривожності молодших школярів

	До початку військових дій	В період військових дій
надто високий рівень тривожності	17,9%	29,5%
суттєво підвищений рівень тривожності	19,7%	34,8%

несуттєво підвищений рівень тривожності	32,8%	16,8%
нормальний рівень тривожності	29,6%	18,9%

Отримані в процесі дослідження результати дають підстави для наступних висновків:

- ✓ за період військових дій на 11,6% збільшилася категорія дітей, які є групою ризику, оскільки будь-яка сфера діяльності у дитини пов'язана зі страхом, тривогою, неможливістю самостійно вирішити ситуацію, нездатністю переборювати стресові ситуації та життєві труднощі без шкоди для здоров'я;
- ✓ на 15,1% збільшилася категорія дітей, які також можуть відчувати стан тривоги в будь-якій ситуації і, як правило, розраховують на допомогу з боку дорослого;
- ✓ на 10,7% зменшилася кількість молодших школярів, що мають рівень тривожності, який необхідний для адаптації та продуктивної діяльності.

Дослідницькою компанією Gradus Research навесні 2023 року було проведено опитування, за даними якого, 75% від усіх батьків, які взяли участь в опитуванні, стверджують, що їхні діти демонструють ті чи інші ознаки психотравматизації. Зокрема, швидке та безпричинне коливання настрою від гарного до поганого – спостерігається у 45% дітей, підвищений рівень тривожності – у 41% дітей. Варто зауважити, що рівень тривожності дитини початкової школи безпосередньо залежить від психологічного стану батьків, особливо матері, з якою діти проводять більше часу і є дуже чутливими до її емоційного стану. [4]

Підтвердження результатів нашого дослідження щодо впливу емоційного стану батьків на рівень тривожності у молодших школярів ми знаходимо у дослідженні Фелікса-Себастьяна Коха, Джонні Людвігссон і Аннелі Сєпа. Дослідниками були опитані батьки дітей, які мали вік 1, 2, 5 та 8 років. Батьків запитували, чи пережили вони складну життєву подію, наприклад, смерть родича, розлучення, втрату роботи, важку хворобу, насильство, з кожним новим опитуванням постійно розширюючи контрольний список запитань. В даному дослідженні нас цікавлять діти 8 років. Зокрема, як стверджують дослідники, у восьмирічних дітей, чиї батьки пережили серйозні життєві події, підвищився рівень кортизолу, тоді як у дітей, чиї батьки не зазнавали подій, що можуть викликати стрес, навпаки, рівень кортизолу знизився. Однак, якщо батьки тривалий час перебувають у стресовому стані, діти молодшого

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика шкільного віку можуть бути більш вразливими до переживань стресу за межами сім'ї. [5]

З метою дослідження впливу рівня тривожності дитини на здатність молодшого школяра брати на себе відповідальність за прийняття рішень та схильністю дитини до певних стратегій розв'язання дитиною складних життєвих ситуацій нами була проведена процедура кореляційного аналізу із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона.

У результаті проведеного аналізу було встановлено пряму залежність між показником «надто високим рівнем тривожності» та неготовністю молодшого школяра самостійно приймати рішення (коефіцієнт кореляції 0,48), вирішенням життєвих ситуацій за допомогою оточення (коефіцієнт кореляції 0,49) та пасивністю дитини і сподіваннями що ситуація вирішиться сама по собі (0,46). Таким чином, високий рівень тривожності дитини повністю закриває простір для розвитку здатності дитини молодшого шкільного віку брати на себе відповідальність за прийняття будь-яких, навіть незначних, рішень, а при вирішенні складних ситуацій вона або сподівається виключно на оточення або ж уникає вирішення. Як вже було зазначено, при наявності високого рівня тривожності у молодшого школяра будь-яка діяльність у молодшого школяра пов'язана зі страхом, тривогою, нездатністю переборювати стресові ситуації та життєві труднощі без шкоди для здоров'я. Досить складно за даних умов говорити про психологічне здоров'я дитини. Радше ці діти є групою ризику, яка потребує підвищеної уваги і допомоги з боку фахівців.

Пряму залежність було також встановлено між «суттєво підвищеним рівнем тривожності» та уявним малюванням можливих перешкод і труднощів, що можуть виникнути і невіри в те, що щось можна змінити (КК 0,52), прийняттям рішення виключно за допомогою дорослих (КК 0,46), а також неготовністю до самостійного прийняття рішень (КК 0,49). За наявності у молодшого школяра підвищеного рівня тривожності дитина може відчувати тривогу з приводу будь-якої ситуації. Вона може несвідомо посилювати цей стан тривоги, уявляючи собі додаткові труднощі, негаразди, перешкоди і будучи впевненою в тому, що ситуацію змінити неможливо. Часто такий стан дитини може підсилюватися батьками, які також можуть проявляти підвищену тривогу, демонструють свій тривожний стан дитині, намагаючись при цьому захистити її від можливих складностей. Це призводить до залежності від дорослих і неможливості хоча б щось вирішувати самостійно. Зрозуміло, що в такій ситуації необхідна одночасна робота з дитиною і батьками.

В процесі дослідження пряма залежність встановлена між показником «несуттєво підвищений рівень тривожності» та намаганням дитини самостійно приймати рішення (КК 0,51), а також застосуванням дитиною активних дій при вирішенні складних життєвих ситуацій (КК 0,48)

Отримані результати свідчать про те, що несуттєва тривожність є нормальною реакцією дитини на будь-яку незнайому ситуацію, однак, якщо вона не є занадто вираженою, то змушує дитину діяти у даній ситуації, приймати певні рішення для її розв'язання. Крім того, дитина не боїться самостійно приймати рішення. Навпаки несуттєва тривожність ніби сигналізує дитині, що цей стан не є природним і необхідно шукати вихід із ситуації, яка тебе не задовольняє.

Ще одним суттєвим чинником, який, на нашу думку, впливає на психологічне здоров'я дитини та її особистісний розвиток є стійкість молодшого школяра до стресу, тобто здатність переборювати стресові ситуації та життєві труднощі, що в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Аналізуючи дитячі розповіді, ми спробували узагальнити і виокремити стилі реагування дітей на стресові або кризові ситуації:

- кризова ситуація є наслідком війни, тому змінити на даний час нічого не можливо;
- очікування допомоги від найближчого оточення;
- кризова ситуація не впливає суттєво на життєдіяльність, тому змінювати щось немає сенсу;
- активні дії, спрямовані на вихід із кризової ситуації;
- пасивні дії в кризовій ситуації, що допомагають вижити;
- дитина не усвідомлює або ж не сприймає кризову ситуацію, намагаючись від неї відсторонитися;
- кризова ситуація вирішиться, коли в країні буде мир.

І наостанок звернемо увагу на розвиток вміння молодшого школяра приймати власну особистість, що, на наш погляд, є однією з важливих передумов розвитку психологічно здорової дитини. За результатами дослідження лише 32% дітей молодшого шкільного віку схильні до самоприйняття, яке, на наш погляд, є однією з передумов гармонійно розвиненої особистості. Разом з тим, порівняно з довоєнним періодом, показник прийняття молодшим школярем власної особистості знизився на 6%, що може бути наслідком різних причин, зокрема, переживання дитиною кризових ситуацій. Однак, дане припущення потребує більш поглибленого дослідження.

Висновок

В процесі дослідження були виокремлені стратегії розв'язання складних життєвих ситуацій. Зауважимо, що означені стратегії

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика перегукуються зі стратегіями, що були виокремлені в дослідженнях, які проводилися до початку військових дій на території нашої держави. Однак є певні розбіжності при виявленні стилей реагування дітей на стресові або кризові ситуації. Зокрема, з'явилися такі стилі як: кризова ситуація є наслідком війни, тому змінити на даний час нічого не можливо; пасивні дії в кризовій ситуації, що допомагають вижити; дитина не усвідомлює або ж не сприймає кризову ситуацію, намагаючись від неї відсторонитися; кризова ситуація вирішиться, коли в країні буде мир.

Були також досліджені рівні готовності дитини до прийняття рішень, виокремлені в процесі дослідження. Лише 11% дітей молодшого шкільного віку схильні брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що наразі на 4% нижче, ніж було виявлено в дослідженні, що проводилося до війни. Відмова приймати рішення самостійно в сучасних умовах може бути пов'язана із рівнем тривожності дитини. За період військових дій на 11,6% збільшилася категорія дітей, які є групою ризику і має суттєво підвищений рівень тривожності, а на 10,7% зменшилася кількість молодших школярів, що мають рівень тривожності, який необхідний для адаптації дитини в різних життєвих ситуаціях.

Література

1. Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць [Електронний документ] / за ред. Н.В. Чепелевої, Я.Ф. Андреевої. Чернівці – Київ, 2016. 284 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/704781/4/maket73.pdf> (дата звернення: 26.08.2023)
2. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі: монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.] ; за ред. Н.В. Чепелевої. К.: Педагогічна думка, 2016. 232 с.
3. Тихонова М.І. Фактори ризику порушення психологічного здоров'я учнів початкової школи. URL: <http://vuzlib.com/content/view/926/94/> (дата звернення: 27.08.2023)
4. Як війна змінила життя українських дітей - опитування Gradus. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/iak-zminilosia-zhittia-ukrayinskikh-ditei-pid-chas-viini/> (дата звернення: 25.08.2023)
5. Koch Felix-Sebastian, Ludvigsson Johnny, Anneli Sepa (2010). Parents' psychological stress over time may affect children's cortisol at age 8. *Journal of Pediatric Psychology*. 9(35). 2010. p. 950–959. URL: <http://dx.doi.org/10.1093/jpepsy/jsp132> (дата звернення: 26.08.2023)

References

1. Chepeleva N.V., & Andreeva Ya.F. (Eds.) (2016). *Psykhohohiia samorozvytku osobystosti [Psychology of personality self-development]*. Chernivtsi – Kyiv. 284. Retrived from : <https://lib.iitta.gov.ua/704781/4/maket73.pdf> [in Ukrainian].
2. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O. O., Shylovska, O. M., ... & Gudinova, I. L. (2016) *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyynomu prostori : monohrafiya – Self-designing of personality in discursive space : monograph* (N. V. Chepeleva, Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].
3. Tykhonova M.I. (2015, 02 jan) Faktory ryzyku porushennia psykhohohichnoho zdorovia uchniv pochatkovoї shkoly [Risk factors of psychological health disorders of primary school students]. *vuzlib.com*. Retrived from : <http://vuzlib.com/content/view/926/94/> [in Ukrainian].
4. Gradus Research company (2022, may) *Iak viina zminyla zhyttia ukrainskykh ditei [How the war changed the lives of Ukrainian children]*. Autor. Retrived from : <https://gradus.app/uk/open-reports/iak-zminilosia-zhyttia-ukrayinskikh-ditei-pid-chas-viini/> [in Ukrainian].
5. Koch Felix-Sebastian, Ludvigsson Johnny, & Anneli Sepa (2010). Parents' psychological stress over time may affect children's cortisol at age 8. *Journal of Pediatric Psychology*. 9(35), 950–959. <http://dx.doi.org/10.1093/jpepsy/jsp132>

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II., Issue 14,2023.

ISSN 2072-4772

НАРАТИВНІ КООРДИНАТИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Гуцол К.В. Наративні координати розвитку життєвої компетентності особистості.

Анотація. Статтю присвячено проблемі наративних ресурсів розвитку життєвої компетентності особистості як її інтегральної здатності до ефективних соціальних взаємодій в мінливому та суперечливому світі: здатності продуктивно відповідати на соціальні виклики сучасності, формувати систему внутрішньої детермінації життєдіяльності, опанувати власну поведінку в ситуаціях невизначеності, самостійно і відповідально ставити та оптимально розв'язувати нагальні життєві задачі.

У руслі психолого-герменевтичного підходу наратив проартикульовано як засіб саморозуміння та самопрезентації, за допомогою якого особистість усвідомлює себе і свій досвід, відтворює минуле, презентує особистісну позицію, проєктує власне майбутнє. А наративна компетентність – як сформованість у особистості здатності виокремлювати та інтерпретувати наративні висловлювання Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних текстах та вибудовувати на цій основі власні наративні конструкти.

Визначено, що розвиток життєвої компетентності особистості передбачає сформованість у неї певних наративних та метанаративних здатностей та практичних умінь: тематично організувати власний досвід шляхом створення «Я-висловлювань»; у просторово-часовий та причинно-наслідковий спосіб структурувати події та визначати стратегії детермінації свого досвіду шляхом побудови наративів та автонаративів; здійснювати ціннісно-сміслову інтеграцію досвіду та його консолідацію з попереднім досвідом шляхом виділення лейтмотиву власного життєвого твору, що закарбовує смислову систему особистості, забезпечує смислову регуляцію постановки та розв'язання нею актуальних життєвих задач як основи становлення її життєвої компетентності.

Ключові слова: особистість, наратив, наративна компетентність, метакомпетентність, життєва компетентність, смисл, розвиток.

Hutsol, K. V. Narrative coordinates of the development of personality's life competence.

Abstract. *The article deals with an issue of narrative resources for the development of personality's life competence as his integral ability to effective social interactions in changing and contradictory world: the ability to respond productively to social challenges of modern times, to form a system of internal determination of life activities, to master one's own behavior in situations of uncertainty, to set independently and responsibly as well as to solve optimally current life's tasks.*

In line with psychological-hermeneutic approach, the narrative was articulated as a means of self-understanding and self-presentation, with the help of which a personality realizes oneself and one's experience, reproduces the past, presents one's personal position, projects one's own future. Narrative competence in turn is articulated as personality's formed ability to distinguish and interpret narrative statements of an Other, that is to identify narratives in sociocultural texts and build their own narrative constructs on this basis.

It was determined that the development of personality's life competence presupposes the formation of certain narrative and metanarrative abilities and practical skills: to organize one's own experience thematically by creating "Me-statements"; in spatio-temporal and causal way to structure events and determine strategies for determining one's experience by constructing narratives and auto-narratives; to carry out the value-semantic integration of experience and its consolidation with previous experience by highlighting the leitmotif of one's own life work, which imprints the semantic system of personality, ensures the semantic regulation of setting and solving actual life tasks as the basis for formation of his life competence.

Key words: *personality, narrative, narrative competence, meta-competence, life competence, meaning, development.*

Постановка проблеми. В кризових умовах в українському суспільстві принципово гостро постає потреба в особистостях, які спроможні продуктивно відповісти на соціальні виклики сучасності, здатні сформувавши систему внутрішньої детермінації життєдіяльності, опанувати власну поведінку в ситуаціях невизначеності, самостійно і відповідально ставити та оптимально розв'язувати нагальні життєві задачі. У контексті вище зазначеного, надзвичайної актуальності набуває проблема розвитку життєвої компетентності особистості як її інтегральної здатності до ефективних соціальних взаємодій в мінливому та суперечливому світі [19; 26].

В оптиці постнекласичної раціональності, оточуюча реальність інтерпретується як реальність дискурсивна, а її провідні комунікації тлумачаться не як атрибутивні функції суспільних відносин, а як дискурсивні і наративні практики. У руслі психолого-

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика герменевтичного підходу соціокультурний світ постає як система значень, що відтворюється через певні нарративні фрейми, що, у свою чергу інтерпретуються особистістю в процесі розвитку її життєвої компетентності.

У позначених парадигмальних координатах нарратив тлумачать як засіб саморозуміння («історія для Себе») та самопрезентації («історія для Іншого»), за допомогою якого людина усвідомлює себе, свій досвід, відтворює минуле, презентує певну особистісну позицію, проектує себе та власне майбутнє [1; 2; 5-8]. А нарративна компетентність передбачає сформованість у особистості здатності виокремлювати та інтерпретувати нарративні висловлювання Іншого, тобто, виявляти нарративи в соціокультурних текстах (за текстом бачити нарратив) та вибудовувати на цій основі власні нарративні конструкти.

Наратив розуміють як завершену замкнену структуру, яка містить такі характеристики, як завершеність та послідовність дій, події, які організуються у певному, підпорядкованому єдиній логіці, порядку, оцінки значимих подій, афективне ставлення до них оповідача. Упродовж життя людина відбирає найбільш значимі події та явища і породжує на їхній основі власну життєву історію, виокремлюючи провідні самоототожнення (згідно внутрішній ієрархії системи ідентичностей) та перманентно трансформуючи життєву історію, прагнучи максимально повно зрозуміти і виразити себе. Продуктивним результатом цього процесу стає створений особистістю нарративний текст, автонаратив, що відображає притаманну особистості ментальну модель світу [1-5; 8].

Концептуальні основи дослідження нарративної компетентності становлять положення нарративної психології (Дж.Дж. Бауэр [10], Дж. Бедлей [9], К. Герген [11], М. Готдінер [12], Д.П. МакАдамс [17], Д.Е. Полкінгхорн [20], Т.Р. Сарбін [21], Дж.А. Сінгер [9], Х. Уайт [25], Р. Харре [15], Н.В. Чепелева [5], Дж. Шоттер [23]).

У контексті розвитку життєвої компетентності особистості, нарративну компетентність доцільно проблематизувати як метакомпетентність – у широкому значенні, системну властивість особистості набувати і відтворювати власну ідентичність, у більш вузькому – особистісне утворення, що характеризує якість організації та впорядкування людиною власного особистого досвіду. Згідно поглядів Ф. Деламера та Д. Вінтертона, метакомпетентності відіграють провідну роль у процесі оволодіння іншими компетентностями, у певному сенсі, вони становлять надструктурний вхід, який полегшує їхнє придбання та засвоєння [24].

Проте сьогоднішній день змістові та структурні особливості

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика наративної компетентності є малодослідженими в психології, що становить перешкоду для розробки ефективних методів її розвитку в контексті становлення життєвої компетентності особистості в цілому.

Мета статті: схарактеризувати наративні ресурси розвитку життєвої компетентності особистості.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Уперше в науковий апарат термін «competence narrative» було введено французьким ученим А.–Ж.Ґреймасом [13]. На його думку, розповідь за своєю природою є полемічною, що відбувається завдяки накладанню двох програм, що перебігають паралельно: суб'єкта та антисуб'єкта. У розумінні А.–Ж.Ґреймаса наративна компетентність складається з різних компетентностей, необхідних для реалізації наративної програми: наративного знання, тематичного знання, наративного знання-дії [13].

А.–Ж.Ґреймас проектує наративну компетентність на знання жанрів і літературних форм, за допомогою яких людина породжує й розуміє конкретні тексти [13]. Згідно концепції авторів, наративна компетентність передбачає сформованість семіотико-нاراتивних структур, які є джерелом головних позначуваних форм, характеризуються віртуальністю, відповідністю мові, а не мовленню та керують дискурсивними структурами. Такими семіотико-нاراتивними структурами, на їх думку, є мовні жанри, що зберігаються в свідомості митця слова як певне дискурсивне вміння, віртуальна розумова здатність [13]. Наративна компетентність становить потужне текстотвірне джерело, зняряддя найбільш ефективного й оптимального розуміння читачем сприйнятої текстової інформації, оскільки читач оперує стандартами і стереотипними структурами, що відображають функції твору, сюжетний перебіг, а також опосередковують формування та підтвердження інтерпретаційних гіпотез.

З точки зору А.–Ж.Ґреймаса, наративна компетентність виконує ще одну важливу функцію, яка полягає у введенні нової інформації до стереотипної свідомості, що сприяє розхитуванню стереотипів, народженню нових стереотипів, створенню креативно-хаотичного стану свідомості, яка як будь-яка синергетична система прагне до самоорганізації й усунення деструктивних тенденцій, що сприяє посиленню атрактивних механізмів і процесів формування нових семіотико-нاراتивних структур [13].

Постійне відтворення наративної компетентності, її перманентне збалансування призводить до динамізації семіотичного універсуму культури, переформулювання смислових структур раніше проінтерпретованих текстів і, врешті-решт, забезпечує збереження та міжпоколіннєву трансляцію культурно значущої

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика інформації. Ю.М. Лотман вважав, що у загальній системі культури тексти виконують дві головні функції: адекватну передачу смислів і народження нових смислів [16]. Одним із провідних факторів реалізації зазначених функцій, з нашої точки зору, є наративна компетентність.

Саме як здатність до розуміння та інтерпретації особистого досвіду [5; 8] розглядає наративну компетентність Н.В. Чепелєва. Згідно її поглядів, наративна компетентність передбачає, опанування всіх елементів наративної структури, сформованість в особистості наративу як фрейму, а також наявність «набору» базових соціокультурних метанаративів, уміння розгортати наративні структури у зв'язну розповідь, що значною мірою базується на культурно зумовлених текстах. Наративна компетентність передбачає вміння побачити за оповіддю історією Іншого, його індивідуальний наратив, його особистісну ідентичність [8].

У контексті розвитку життєвої компетентності особистості, її здатність продукувати власні наративи припускає володіння всіма елементами наративної структури (тобто сформованість у неї наративу як фрейму), а також володіння «набором» базових соціокультурних наративів, уміння на їх основі розгортати наративні структури у зв'язну розповідь. Здатність виявляти та інтерпретувати наративні висловлювання адресанта передбачає вміння особистості побачити за розповіддю Іншого його індивідуальний наратив, «Я-Текст» [1; 2].

Так, згідно моделі «правильно структурованої історії» Т. Габермаса та С. Блак [14], наративна компетентність як здатність породження автонаративу містить низку вмінь, серед яких:

- уміння вибудувати події у хронологічній послідовності;
- уміння включити в особисту історію шаблони культурно-типових життєвих сценаріїв;
- уміння відобразити в історії причинно-наслідкові взаємозв'язки подій життя та патерни «мета – засіб»;
- уміння організувати історії навколо головної «теми», цінності або життєвого принципу, ілюстрацією до якого й буде конкретний життєопис.

У структурі наративної компетентності ми пропонуємо виділити передсмысловий, смысловий та метасмысловий рівні, що співвідносяться із значеннєвим та смысловим рівнями розуміння тексту за Н.В. Чепелєвою [8].

1. Основною характеристикою передсмыслового (значеннєвого) рівня є відновлення змісту, що мав на увазі його автор. Основними механізмами цього процесу є когнітивні операції: структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування.

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні можна віднести вміння виділяти окремі текстові елементи, складові частини тексту наративу, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловленнях, уміння стисло переказувати зміст тексту наративу, складати розгорнутий його план, ставити запитання за змістом тексту [2].

2. На смисловому рівні відбувається процес трансформації змісту тексту в іншу знаково-смислову систему, тобто переосмислення тексту реципієнтом. У випадку смислового розуміння, яке досягається в результаті діалогічної взаємодії з текстом, основним критерієм є синтез, породження нового смислу, що базується на «смисловій основі» вихідного повідомлення. Основним механізмом цього процесу є інтерпретація, яку Н.В. Чепелева розглядає як «накидання смислу на текст», що призводить до відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному тексті [5; 6-8].

Серед критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні доцільно віднести вміння визначати в тексті наративу його тему (предмет, сутність), формулювати основну думку (ідею), виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор, висувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу, ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питання-заперечення тощо) [8].

3. На наш погляд, третім рівнем розуміння тексту і, відповідно, третім рівнем сформованості наративної компетентності особистості є метасмисловий рівень, на якому здійснюється рефлексія підстав інтерпретаційних процесів, що відбуваються на попередньому, смисловому рівні.

Основним механізмом тут, на наш погляд, виступає процес тлумачення, який Н.В. Чепелева визначає як розгорнуту рефлексію не тільки сприйнятого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому [5]. Феномен «присутності Іншого» є характерною рисою діалогу на цьому рівні, у процесі якого відбувається саморозкриття для Іншого – смислова презентація особистості. Отже, третій рівень розуміння тексту передбачає сформованість у особистості смислової рефлексії, що становить основу її саморегуляції.

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні вважаємо за доцільне віднести вміння індивіда припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення, рефлексувати підстави власних

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика інтерпретаційних процесів, прогнозувати ефект (наслідки) від знайомства з певним нарративом, аналізувати труднощі, що виникають при розуміння тексту нарративу [1; 2].

У процесі розвитку життєвої компетентності особистість поступово ускладнює власні способи текстової об'єктивації особистого досвіду: від створення висловлювань, у яких закарбовується ситуативна подієвість на рівні «плагіатора», до умінь породжувати твір власного життя, вибудовувати його лейтмотив, який проходить крізь її подієвий ряд як головний автонаратив, що втілює концепцію життєздійснень особистості на рівні «автора» [5-8].

Так, у «плагіатора» нарративна компетентність особистості сформована на передсмысловому рівні, адже людина не намагається визначати смислову структуру тексту автонаративу, а обмежується сприйняттям лише зовнішньої, поверхневої структури нарративного повідомлення. Отже, тексти, які сприймаються та породжуються завдяки значеннєвому типу розуміння, на думку Н.В. Чепелевої, є текстами-трафаретами [5].

Основним механізмом їх створення стає пасивне відтворення, нетворче наслідування, репродукція. Семіотизація тут відбувається на її нижчому рівні – рівні пасивного відображення реальності шляхом «накидання» на неї вже відомих індивіду когнітивних структур через впізнання певних життєвих ситуацій та вписування їх у вже існуючі структури досвіду індивіда. Велику роль тут відіграє вплив первинних образів, штампів, стереотипів, соціокультурних зразків. Сприймаючи чи створюючи власні наративи, людина запозичує чужі смисли, «чуже мовлення», вибірково втілюючи їх у власні висловлення, що відбивають окремі ситуації її життя; «посвоєму» вибирає й komponує ситуативні елементи, об'єктивуючи їх у текстових висловленнях, копіює вже відомі «готові» фабули та сюжети [8].

Згідно Н.В. Чепелевої та С.Ю. Рудницької, вибіркoвість процесів текстотворення особистості на рівні «плагіатора» свідчить про її нездатність до самодетермінації, особистісної автономії, системної рефлексії, смислотворення, у результаті чого, відбувається опрощення смислів, їхня стереотипізація [7; 8]. На цьому рівні висловлювання особистості мають дескриптивний та/або описовий характер, а їхня провідна функція полягає в означенні суб'єктивної реальності індивіда.

Розуміння текстової інформації на цьому рівні є значеннєвим – відтворенням смислу, що закладено в текст його автором. Основним механізмом цього процесу є інформаційний діалог (за Н.В. Чепелевою) [5].

Стратегії розвитку наративної компетентності особистості на передсмысловому рівні її сформованості є когнітивними стратегіями конструювання наративів: структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування тощо.

2. На рівні «читача» особистість уже здатна продуктивно наративізувати життєвий досвід. У контексті психолого-герменевтичного підходу наративізація розглядається як технологія, що забезпечує перетворення зовнішніх подій людини на її особистісний досвід. На думку Н.В. Чепелевої, наративні структури постають інтерпретаційними рамками, котрі людина накидає на реальність, осмислюючи її [5]. Згідно поглядам Г. Ольсон, «читач читає буквально доти, поки текстуальні маркери і покажчики не змушують його переглянути свої інтерпретації» [18, 65].

Однією з провідних функцій наративу є суб'єктивізація світу. Її суть полягає в тому, щоб зробити людину відкритою для гіпотетичного, для сфери актуальних і можливих перспектив, що утворюють певну реальність у процесі множинних інтерпретацій, що має принципове значення в контексті розвитку життєвої компетентності особистості в цілому [1; 2].

Д. Шифрін визначає наратив як «форму дискурсу, через яку ми реконструюємо і репрезентуємо минулий досвід для себе та для інших» [22, 321]. Проте наратив має важливе значення і при проєктуванні людиною її можливого майбутнього. Отже, здатність особистості породжувати наративи передбачає сформованість у неї вмій: конструювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями; конструювати просторово-часові відношення між подіями; визначати способи детермінації (зовнішній або внутрішній) подій [22].

Так, на рівні «читача» тип розуміння текстової інформації можна схарактеризувати як смисловий. Основним способом розуміння постає інтерпретація як відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному тексті [8]. Стратегії розвитку наративної компетентності особистості на смисловому рівні її сформованості є когнітивними та метакогнітивними стратегіями конструювання наративів: переосмислення, трансформація змісту вихідного тексту в іншу знаково-смислову систему.

У процесі опанування життєвої компетентності для переходу на факультативний рівень «автора» особистість має оволодіти технологією смислового діалогу, у процесі якого відбувається створення автонаративів. На рівні «автора», завдяки певній ціннісно-смисловій «логіці» інтеграції автонаративів у єдине смислове ціле, народжується життєвий *твір* особистості, остовом якого, а також засобом навігації особистості в межах якого виступає лейтмотив [7; 8].

«Автор» здатний самостійно діяти і відповідати за наслідки своїх дій. Автор не реагує, а здійснює власні акції, операції, він постає джерелом власної творчої активності. На цьому рівні відбувається ціннісно-смілова інтеграція досвіду особистості: самоприйняття множинних ракурсів власної ідентичності; встановлення смислових відношень між окремими частинами досвіду особистості; конструювання власної системи особистісних смислів, що забезпечує смислову регуляцію само- та життєздійснень [2].

На високому рівні сформованості життєвої компетентності особистість здатна створювати цілісний динамічний твір власного життя, здійснювати усвідомлене управління власною наративною активністю, що передбачає володіння здатностями: прогнозувати ефект від знайомства з певним наративом, аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту; рефлексувати власні інтерпретаційні процеси та їхні підстави, припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення; встановлювати смислові зв'язки між автонаративами; вибудовувати систему особистісних смислів, що забезпечує смислову регуляцію наративної активності особистості, формування позиції авторства власного життєвого твору особистості [1; 2].

Отже, на цьому рівні тип розуміння особистістю текстової інформації можна схарактеризувати як смисловий. Основним способом розуміння постає тлумачення як розгорнута рефлексія не тільки сприйнятого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому [7; 8].

Стратегіями розвитку наративної компетентності особистості на високому рівні сформованості її життєвої компетентності постають когнітивні та метакогнітивні стратегії конструювання корпусу автонаративів особистості та породження твору як провідного автонаративу її життя: рефлексія можливостей «Я» та Іншого в діалогічних відношеннях з Іншими, що приумножуються; формування позиції співавторства з Іншим; реалізація потенціалу життєвого твору як форми втілення самоздійснень особистості.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладане, можна підсумувати, що розвиток життєвої компетентності особистості передбачає сформованість у неї певних наративних та метанаративних здатностей та практичних умінь: тематично організовувати власний досвід шляхом створення «Я-висловлювань»; у просторово-часовий та причинно-наслідковий спосіб структуралізувати події та визначати стратегії детермінації свого досвіду шляхом побудови наративів та автонаративів; здійснювати ціннісно-смілову інтеграцію досвіду та його

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика консолідацію з попереднім досвідом шляхом виділення лейтмотиву власного життєвого твору, що закарбовує смислову систему особистості, забезпечує смислову регуляцію постановки та розв'язання нею актуальних життєвих задач як основи становлення її життєвої компетентності.

Перспективи подальшого дослідження проблеми ми пов'язуємо з визначенням психологічних закономірностей та механізмів формування нарративних ресурсів особистості в контексті розвитку її життєвої компетентності в кризових умовах та критичних ситуаціях сьогодення.

Література

1. Гуцол К. В. Діагностика сформованості рівнів нарративної компетентності особистості. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 листопада 2019 р.). Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 77–81.

2. Гуцол К. В. Теоретико-методологічні основи дослідження нарративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика. 2017. Вип. 10. С. 167–185.

3. Гуцол С. Ю. «Сюжет переходу» как мифологическая форма воплощения личностного проекта студенческой молодежи. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 8. С. 73–82.

4. Гуцол С. Ю. Феномен моды в зеркале семиотического похода. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. 2008. № 3 (24). С. 125–130.

5. Нарративні психотехнології / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцол ; за заг. ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Главник, 2007. 144 с. (Сер. «Психологічний інструментарій»).

6. Рудницька С.Ю., Гуцол К.В. Нарративна компетентність як визначальна складова комунікативної компетентності особистості. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства*. Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. С. 10–16. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/11_conf_zbirn_psycho.pdf#page=1

7. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К.В. Діагностичний інструментарій визначення наративної компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту*. Т. 5. № 1 (29). 2021. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546
8. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Теоретико-методичні основи та структурно-змістові складові програми тренінгу наративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.2. Психологічна герменевтика*. Київ : 2020. Вип. 12. С. 113–131.
9. Baddeley J., Singer J. A. Charting the life story's path : narrative identity across the life span. *Handbook of narrative research methods* / in J. Clandinin (Ed.). Thousand Oaks, CA : Sage, 2007. P. 177–202. Doi.org/10.4135/9781452226552.n7
10. Bauer J. J., McAdams D. P. Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality*. 2004. № 72. P. 573–602. Doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00273.x
11. Gergen K. An invitation to social construction. London : Sage, 1999. 822 p.
12. Goddiener M. Postmodern Sensitivities. *Material Culture & the Form of postmodern life*. Oxford : Blackwell, 1998. 262 p.
13. Greimas A. Structural Semantics: An Attempt at a Method. Trans. by Danielle McDowell, Ronald Schleifer and Alan Velie. Lincoln, NE : University of Nebraska Press, 1983. 325 p.
14. Habermas T., Bluck S. Getting a life : the emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*. 2000, Vol. 126 (5). P. 748–769.
15. Harré R. Language games and the texts of identity. *Texts of Identity*, Sage : London. 1989. 143 p.
16. Lotman Yu. The Structure of the Artistic Text, trans. Ronald Vroon, Ann Arbor: University of Michigan, Department of Slavic Languages and Literatures, 1977. 300 p
17. McAdams D. P. Personal narratives and the life story. *Handbook of personality : theory and research (3rd ed.)* / In O. John, R. Robins, L. Pervin (Eds.). New York : Guilford Press, 2008. P. 242–262.
18. Olson G. Futures of Law and Literature : A Preliminary Overview from a Culturalist Perspective. *Recht und Literatur im Zwischenraum. Law and Literature. In-Between : Aktuelle inter- und transdisziplinäre Zugänge. Contemporary Inter- and Transdisciplinary Approaches*. Ed. Christian Hiebaum, Susanne Knaller, Doris Pichler. Bielefeld : transcript. 2015. P. 37–69.

19. Paul R. R., & Erin J. S. (). Life Tasks and Psychological Muscle. *The Journal of Individual Psychology University of Texas Press*. 2020. 76(4), P. 308–327. URL: <https://doi.org/10.1353/jip.2020.0032>
20. Polkinghorne D. E. Narrative Knowing and the Human Sciences. *American Journal of Sociology*. 1989. Vol. 95. № 1. P. 258–260.
21. Sarbin T. R. The narrative as a root metaphor for psychology. *Narrative psychology: the storied nature of human conduct* / In T. R. Sarbin (Ed.). New York : Praeger, 1986. P. 3–21.
22. Schiffrin D. Approaches to discourse. Cambridge, MA & Oxford: Blackwell, 1994. 470 p.
23. Shotter J. The Social Construction of our Inner Selves. *Journal of Constructivist Psychology*. 1997. Vol. 10. P. 7–24.
24. Winterton J., Delamare F. Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype. Research report elaborated on behalf of Cedefop / Thessaloniki Final draft (CEDEFOP Project No RP/B/BS/Credit Transfer/005/04). Thessaloniki, 2005. 131 p.
25. White H. *Metahistory : the Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London : Johns Hopkins University Press, 1973. 448 p.
26. Wrosch C. Self-regulation of unattainable goals and pathways to quality of life. *Oxford handbook of stress, health, and coping* / ed. by S. Folkman. New York: Oxford University Press. 2010. P. 319–333. DOI:10.1093/oxfordhb/9780195375343.013.0016

References

1. Hutsol, K. V. (2019) Diagnostyka sformovanosti rivniv naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Diagnostics of the formation of levels of narrative competence of an individual]. In *Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorovia : materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22 lystopada 2019 r.)*. – *Personal and situational determinants of health: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (November 22, 2019)* (pp. 77–81). Vinnytsia : Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa. [in Ukrainian].
2. Hutsol, K. V. (2017) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Theoretical and methodological foundations of the research of the narrative competence of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy. T. II : Psykholohichna hermenevtyka*. – *Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
Ukraine. Vol. II: Psychological hermeneutics, 10, 167–185. [in Ukrainian].

3. Hutsol S. Yu. «Syuzhet perekhoda» kak mifologicheskaya forma voploshcheniya lichnostnogo proyekta studencheskoy molodezhi ["The plot of the transition" as a mythological form of the embodiment of the personal project of student youth]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2014. T. II: Psykholohichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine. 2014. Volume II: Psychological hermeneutics, 8, 73–82. [in Russian].*

4. Hutsol, S. Yu. (2008) Fenomen mody v zerkale semioticheskogo podhoda [The fashion phenomenon in the mirror of the semiotic campaign]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofiia. Psykholohiia. Pedagogika : zb. nauk. pr. – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy, 3(24), 125–130. [in Russian].*

5. Hutsol K. V. (2019) Diahnastyka sformovanosti rivniv naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Diagnostics of the formation of levels of narrative competence of an individual]. *Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorovia : materialy IV Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (22 lystopada 2019 r.). – Personal and situational determinants of health: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (November 22, 2019) (pp.77–81.) Vinnytsia : Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa. [in Ukrainian].*

6. Hutsol K. V. (2017) Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Theoretical and methodological foundations of the research of the narrative competence of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T. II : Psykholohichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. II: Psychological hermeneutics, 10, 167–185. [in Ukrainian].*

7. Hutsol S. Yu. «Syuzhet perekhoda» kak mifologicheskaya forma voploshcheniya lichnostnogo proyekta studencheskoy molodezhi ["The plot of the transition" as a mythological form of the embodiment of the personal project of student youth]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2014. T. II: Psykholohichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: coll. of science Ave. H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
of Sciences of Ukraine. 2014. Volume II: Psychological hermeneutics. 8,
73–82. [in russian].

8. Hutsol S. Yu. (2008) Fenomen mody v zerkale semioticheskogo podhoda [The fashion phenomenon in the mirror of the semiotic campaign]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofii. Psykholohiia. Pedagogika : zb. nauk. pr. – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy, 3(24),* 125–130. [in russian].

9. Chepelieva N. V., Smulson M. L., Shylovska O. M., & Hutsol S. Yu. (2007) *Naratyvni psykhotekhnolohii* [Narrative psychotechnologies]. Kyiv : Hlavnyk. 144. (Ser. «Psykhologichnyi instrumentarii»). [in Ukrainian].

10. N. V. Chepelieva, M. L. Smulson, O. M. Shylovska, & S. Yu. Hutsol ; *Naratyvni psykhotekhnolohii* [Narrative psychotechnologies] / za zah. red. N. V. Chepelievoi. Kyiv : Hlavnyk, 2007. 144. (Ser. «Psykhologichnyi instrumentarii»). [in Ukrainian].

11. Rudnytska, S.Yu., & Hutsol, K.V. (2001) *Naratyvna kompetentnist yak vyznachalna skladova komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti* [Narrative competence as a determining component of a person's communicative competence]. *Psykhologichni problemy osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. – Psychological problems of the individual at the current stage of the development of society.* In *Zbirnyk materialiv KhI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (7-8 kvitnia 2021 r., m. Nizhyn).* M. V. Papucha (Ed.) (pp. 10–16). Nizhyn : NDU imeni M. Hoholia. Retrieved from:

http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/11_conf_zbirn_psycho.pdf#page=11 [in Ukrainian].

12. Chepelieva N. V., Rudnytska S. Yu., & Hutsol K.V. *Diahnostychnyi instrumentarii vyznachennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti* [Diagnostic tools for determining the narrative competence of an individual]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu. – Intelligence development technologies, Vol. 5, 1(29).* 2021. Retrieved from: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546 [in Ukrainian].

13. Chepelieva N. V., Rudnytska S. Yu., & Hutsol K. V. (2020) *Teoretyko-metodychni osnovy ta strukturno-zmistovi skladovi prohramy treninhu naratyvnoi kompetentnosti osobystosti* [Theoretical and methodological foundations and structural and content components of the training program of the narrative competence of the individual] *Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. Prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T.2. Psykhologichna hermenevtyka. – Actual problems of psychology: Collection. of science works of the Institute of*

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. T.2. Psychological hermeneutics, 12, 113–131. [in Ukrainian].

14. Baddeley, J., & Singer, J. A. (2007) Charting the life story's path : narrative identity across the life span. In *Handbook of narrative research methods* / in J. Clandinin (Ed.). (pp. 177–202) Thousand Oaks, CA: Sage. . Doi.org/10.4135/9781452226552.n7

15. Bauer, J. J., & McAdams, D. P. (2004) Personal growth in adults' stories of life transitions. *Journal of Personality, 72, 573–602.* Doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00273.x

16. Gergen, K. (1999) *An invitation to social construction.* London : Sage, 1999. 822 .

17. Gotdiener, M. (1998) *Postmodern Sensitivities. Material Culture & the Form of postmodern life.* Oxford : Blackwell. 262 .

18. Greimas, A. (1983) *Structural Semantics: An Attempt at a Method.* Trans. by Danielle McDowell, Ronald Schleifer and Alan Velie. Lincoln, NE : University of Nebraska Press, 1983. 325.

19. Habermas, T., & Bluck, S. (2000) Getting a life : the emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin. 126 (5).* 748–769.

20. Harré, R. (1989) *Language games and the texts of identity. Texts of Identity,* Sage : London. 143 .

21. Lotman, Yu. (1977) *The Structure of the Artistic Text,* trans. Ronald Vroon, Ann Arbor: University of Michigan, Department of Slavic Languages and Literatures. 300.

22. McAdams D. P. (2008) Personal narratives and the life story. *Handbook of personality : theory and research (3rd ed.)* / O. John, R. Robins, L. Pervin (Eds.) (pp. 242–262). New York : Guilford Press..

23. Olson, G. (2015) Futures of Law and Literature : A Preliminary Overview from a Culturalist Perspective. *Recht und Literatur im Zwischenraum.* In *Law and Literature. In-Between : Aktuelle inter- und transdisziplinäre Zugänge. Contemporary Inter- and Transdisciplinary Approaches.* Ed. Christian Hiebaum, Susanne Knaller, Doris Pichler. Bielefeld : transcript.

24. Paul R. R., & Erin J. S. (2020). Life Tasks and Psychological Muscle. *The Journal of Individual Psychology University of Texas Press, 76(4), 308–327.* URL: <https://doi.org/10.1353/jip.2020.0032>

25. Polkinghorne D. E. (1989) Narrative Knowing and the Human Sciences. *American Journal of Sociology, Vol. 95, 1.* 258–260.

26. Sarbin T. R. (1986) The narrative as a root metaphor for psychology. In *Narrative psychology : the storied nature of human conduct.* T. R. Sarbin (Ed.). (pp. 3–21). New York : Praeger.

27. Schiffrin, D. (1994) *Approaches to discourse.* Cambridge, MA & Oxford: Blackwell, 1994. 470.

28. Shotter, J. (1997) The Social Construction of our Inner Selves. *Journal of Constructivist Psychology*, 10, 7–24.

29. Winterton, J., & Delamare, F. (2005) *Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype*. Research report elaborated on behalf of Cedefop / Thessaloniki Final draft (CEDEFOP Project No RP/B/BS/Credit Transfer/005/04). Thessaloniki, 2005. 131.

30. Write, H. (1973) *Metahistory : the Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, London : Johns Hopkins University Press. 448 .

31. Wrosch, C. (2010) Self-regulation of unattainable goals and pathways to quality of life. In *Oxford handbook of stress, health, and coping*. S. Folkman (Ed.) (pp.319–333). New York: Oxford University Press. DOI:10.1093/oxfordhb/9780195375343.013.0016

Наші автори

Чепелева Наталія Василівна – дійсна членкиня НАПН України, докторка психологічних наук, професорка, заступниця директора з науково-дослідної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, головна наукова співробітниця лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Рудницька Світлана Юріївна – докторка психологічних наук, професорка, завідувачка лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Зарецька Ольга Олександрівна – кандидатка філологічних наук, провідна наукова співробітниця лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Зазимко Оксана Володимирівна – кандидатка психологічних наук, доцентка, провідна наукова співробітниця лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Шиловська Олена Миколаївна – кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Гуцол Кирило Віталійович – PhD з психології, старший науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

Для нотаток

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:
Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том II

Когнітивна психологія.

Випуск 14

За ред. академіка Максименка С. Д.

Підп. до видання 15.10.2023

Ум. друк. арк. 4,33

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України 01033,
м. Київ, вул. Паньківська 2; тел./факс: (044) 288-33-20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції № 6418 від 03.10.2018 р.